

AUGUSTINE'S SERMON 169: A SYSTEMATIC TREATISE ON PHIL. 3, 3-16 || EXEGETICAL CONTEXT, DATE AND CRITICAL EDITION*

1. Exegetical Context: Augustine's Homiletical Use of Phil. 3, 3-16

This article presents a new critical edition of sermon 169, a homily which consists exclusively of a systematic exegesis of Phil. 3, 3-16. Apart from this sermon, only three other passages in the vast Augustinian corpus systematically deal with this Pauline pericope:

<i>pecc. mer.</i> 2, 13, 20	Phil. 3, 6-16
<i>serm.</i> 170	Phil. 3, 6-16
<i>c. pelag.</i> 3, 7, 19-22	Phil. 3, 2-19

Only a few Augustinian sermons comment upon one or more verses of Phil. 3, 3-16 because they were preceded by a reading of the pericope (or a part of it), viz. sermon 130 A, which P.-M. Hombert has dated to 415,¹ and sermons 169-170. Numbers 130 A and 170 were probably preached during a celebration of the Eucharist. Both sermons were preceded not only by an apostolic reading taken from Phil. 3, but also by the *lectio* of a psalm and an almost identical pericope taken from chapter 6 of the Gospel of John:²

<i>serm.</i> 130 A:	Phil. 3,...-9	Ps. 84	Jn. 6,... 27-36... ³
<i>serm.</i> 170:	Phil. 3, 6-16	Ps. 142	Jn. 6,... 39...

The difference between Augustine's treatment of the Pauline passage in these sermons is that the former sermon primarily focuses on the preceding Johannine reading and only deals with Phil. 3, 9 in

* We thank prof. dr. Luc De Coninck (K.U.Leuven) for his correction of a first version of the critical edition.

¹ See P.-M. HOMBERT, *Nouvelles recherches de chronologie augustiniennne* (Collection des Études Augustiniennes. Série Antiquité 163, Paris 2000) 527-540.

² According to liturgists, the North African Church reserved the gospel reading for ceremonies including the celebration of the Eucharist. See M. KLÖCKENER, *Euan-gelium. 5. L'e. dans la proclamation liturgique*, in *Augustinus-Lexikon* 2 (Basel 1996-2002) 1148-1150 (esp. 1149 n. 20: 'Il n'existe pas de témoignages pour la proclamation de l'e[uangelium] dans la liturgie des heures africaine.').

³ For further details, see *Augustin d'Hippone. Vingt-six sermons au peuple d'Afrique* – ed. F. Dolbeau (Collection des Études Augustiniennes. Série Antiquité 147, Paris 1996) 151-152.

its concluding paragraphs,⁴ whereas the latter homily offers an extensive exegesis of Phil. 3, 6-16 that is supported by a few quotations taken from the other preceding *lectiones* (Ps. 142, 1-2 and Jn. 6, 39).

The liturgical setting of sermon 169 was probably different from that of sermons 130 A and 170. There is no proof that this sermon was preceded by the reading of an evangelical pericope. Moreover the sermon also differs from the other two homilies from a formal point of view. The following outline of the sermon's structure shows that we are dealing with a systematic line-by-line commentary of Phil. 3, 3-16. The sermon therefore formally resembles the homilies 153-156, which offer an equally systematic and thorough line-by-line commentary of Rom. 7, 5-8, 17 and which do not seem to have been preached during a celebration of the Eucharist. It should also be said that sermon 169 is by far the most thorough and systematic treatment of Phil. 3 in the whole of Augustine's extant works, even more thorough and systematic than the one offered in *c. pelag.* 3, 7, 19-22.

Serm. 169	Phil. 3	
§§1-2	v. 3	<i>Nos enim sumus circumcisio, qui Spiritui Dei seruimus</i>
§§3-4a		<i>et gloriamur in Christo Iesu et non in carne fidentes.</i>
§4b	v. 4	<i>Quamquam ego habeam fiduciam et in carne. Si quis alius in carne putat se habere fiduciam, magis ego:</i>
§5a	v. 5	<i>circumcisione octauī diei, ex genere Israel, tribu Benjamin, Hebraeus ex Hebraeis, secundum legem pharisaeus,</i>
§5b	v. 6	<i>secundum aemulationem persequens ecclesiam,</i>
§6a		<i>secundum iustitiam quae in lege est, qua fuerim sine querela.</i>
§§6b-7a	vv. 7-8	<i>Quae mihi lucra fuerunt, haec propter Christum damna esse duxi. Verumtamen et arbitror omnia damna esse propter eminentem scientiam Christi Iesu Domini nostri, propter quem arbitror omnia non solum detrimenta esse, uerum et stercora existimaui esse, ut Christum lucrificerem</i>
§§7b-11	v. 9	<i>et inueniar in illo non habens meam iustitiam, quae ex lege est, sed eam quae per fidem est Christi, quae est ex Deo, iustitia in fide,</i>
§§12-13a	v. 10	<i>ad agnoscendum eum et uirtutem resurrectionis eius</i>
§§13b-15		<i>et communicationem passionum eius,</i>
§16a		<i>conformatus morti ipsius,</i>

⁴ See *serm.* 130 A, 10-11.

Serm. 169	Phil. 3	
§16b	vv. 11-12	<i>si quo modo occurram in resurrectione mortuorum. Non quia iam acceperim aut iam perfectus sim: sequor autem si apprehendam, in quo et apprehensus sum a Christo Iesu.</i>
§§16c-18a	vv. 13-14	<i>Fratres, ego me non arbitror apprehendisse. Vnum autem. Quae retro oblitus, in ea quae ante sunt extensus, secundum intentionem sequor ad palmam supernae uocationis Dei in Christo Iesu.</i>
§18b	vv. 15-16	<i>Quotquot ergo perfecti, hoc sapiamus. Et si quid aliter sapitis, id quoque uobis Deus reuelabit. Verumtamen in quod peruenimus, in eo ambulemus.</i>

The remaining homiletic references to one or more verses of Phil. 3, 3-16 were not inspired by a preceding reading of even a part of the pericope and are quoted simply to support the exegesis of other biblical verses or the treatment of broad theological issues. The references of this kind are listed in the following overview:

Phil. 3, 3
in psalm. 125, 2

Phil. 3, 5-6
in psalm. 147, 25

Phil. 3, 5
serm. 122, 6
serm. 279, 1 + 5
serm. 360, 1
in psalm. 67, 12
in psalm. 77, 23

Phil. 3, 8-9
serm. 54, 4

Phil. 9-10
in psalm. 65, 6

Phil. 3, 9
in psalm. 38, 8
in psalm. 124, 6
in psalm. 142, 5
in psalm. 118, serm. 22, 2
in psalm. 118, serm. 25, 6

Phil. 3, 10
in psalm. 67, 44
in psalm. 150, 4

Phil. 3, 12-15
serm. 306 B, 2
in psalm. 38, 14

Phil. 3, 12-14
serm. 91, 6
serm. 154, 4
in psalm. 38, 6 + 8
in psalm. 39, 3
in psalm. 69, 8
in epist. Ioh. 4, 6

Phil. 3, 12-13
serm. 142, 14

Phil. 3, 12
in psalm. 142, 6

Phil. 3, 13-15
in psalm. 130, 14

Phil. 3, 13-14
serm. 96, 10
serm. 105, 7
serm. 215, 1
serm. 255, 6
serm. 260 C, 7
serm. 261, 3
serm. 341, 13
serm. 362, 4
in psalm. 72, 5
in psalm. 80, 14
in psalm. 83, 4
in psalm. 118, serm. 2, 2
in psalm. 149, 8

Phil. 3, 13
serm. 16 A, 10-11
serm. 284, 4
in psalm. 9, 4
in psalm. 57, 10
in psalm. 65, 22
in psalm. 89, 5
in psalm. 113, serm. 1, 7
in Ioh. euang. 9, 3

Phil. 3, 14
in psalm. 118, serm. 11, 2
in psalm. 118, serm. 30, 5

Phil. 3, 15-16
in Ioh. euang. 45, 7
in Ioh. euang. 53, 7
in Ioh. euang. 98, 7

Phil. 3, 15
in Ioh. euang. 5, 16

Phil. 3, 16
serm. 104, 5
serm. 277, 18
in psalm. 118, serm. 2, 2

As this overview shows, Augustine had a predilection for verses 9 and 12-14, which is not surprising because the bishop saw them as major biblical proof for two of his main theological convictions: (1) Verse 9 is thought to oppose the justice which one attains by fulfilling the precepts of the Law on one's own forces – Paul speaks about *meam iustitiam* – and the justice through the faith in Christ, which is a divine gift. (2) Verses 12-14 are interpreted as a confession on behalf of the Apostle that even *sub gratia* he had not yet reached perfection and that perfection in this life consisted in the recognition of one's imperfection. Although Augustine's use of Phil. 3, 9 and 12-14 is not restricted to sermons dating from 411 and later, it seems to have intensified during the period of the pelagian controversy,⁵ especially the use of verses 12-14, which the bishop often quoted from *pecc. mer.* onwards in order to refute the *impeccantia* doctrine.⁶

2. Date

According to the title as it has been preserved in the ancient Sessorian collection [see below], sermon 169 was preached in Carthage in the so-called *Mensa Cypriani* (*Sermo ad mensam sancti martyris Cypriani*). This basilica, which had been erected on the very spot where the third century bishop was thought to have died a martyr's death, seems to have been one of Augustine's favourite places for preaching during his stays in the capital of Africa Proconsularis.⁷

A. Kunzelmann considers sermons 169 and 170 as among Augustine's anti-pelagian sermons and has dated them to 416 and 417 respectively.⁸ These datings have been accepted in the authoritative repertoria of Verbraken, Rebillard and Gryson.⁹ In her *Recherches de chronologie*

⁵ See P.-M. HOMBERT *Nouvelles recherches de chronologie augustinienne* [n. 1] 533-534 (Phil. 3, 9) and 614 (Phil. 3, 12-14).

⁶ See *pecc. mer.* 2, 13, 20.

⁷ See L. ENNABLI, *Carthage. Une métropole chrétienne du IVe à la fin du VIIe siècle* (*Études d'antiquités africaines*, Paris 1997) 24-26, n° 9; S. LANCEL, *Carthago*, in *Augustinus-Lexikon* 1 (1986-1994) 759-771 (esp. 769).

⁸ See A. KUNZELMANN, *Die Chronologie der Sermones des heiligen Augustinus*, in *Studi Agostiniani* (*Miscellanea Agostiniana* 2, Roma 1931) 417-520 (esp. 471).

⁹ See P.-P. VERBRACKEN, *Études critiques sur les sermons authentiques de saint Augustin* (*Instrumenta patristica* 12, Steenbrugis 1976) 95; É. REBILLARD, *Sermones*, in A.D. FITZGERALD, *Augustine through the Ages. An Encyclopedia* – ed. A.D. Fitzgerald (Grand Rapids [Mich.] 1999) 773-792 (esp. 780); R. GRYSO, *Répertoire général des auteurs ecclésiastiques latins de l'Antiquité et du Haut Moyen Âge. I. Introduction. Répertoire des auteurs: A-H* (*Vetus Latina. Die Reste der altlateinischen Bibel* 1.1⁵, Freiburg 2007⁵) 240.

augustinienne, A.-M. La Bonnardière, however, was inclined to situate sermon 169 around 420 on the basis of some resemblances between this homily and *c. pelag.*¹⁰ O. Perler, J.-L. Maier and A. Verwilghen considered both Kunzelmann's and La Bonnardière's hypothesis as possible,¹¹ whereas F. Dolbeau returned to the former's dating because of two formal parallels between sermons 169 and 348 A augm., which was surely preached in 416.¹² Dolbeau's suggestion was accepted in turn by P.-M. Hombert in his *Nouvelles recherches de chronologie augustinienne*.¹³

In a separate, forthcoming¹⁴ publication, we will argue that, in spite of the authoritative support, Kunzelmann's dating of sermons 169 and 170 is highly questionable. We will also propose to date sermon 169 to one of Augustine's Carthaginian stays of 416-419, 421 or 424. We will even join A.-M. La Bonnardière in suggesting that the homily originated in the same context as *c. pelag.*, with which it shares several specific features. This hypothesis would imply that the two most thorough and systematic treatments of Phil. 3, 3-16 in Augustine's extant works both date from around 420.

3. Edition

3.1. Transmission

The transmission of sermon 169 seems to have been restricted almost exclusively to some of the medieval sermon collections identified by C. Lambot and P.-P. Verbraken. Its presence in the surviving 'recueils mixtes' is rather limited.¹⁵ The sermon's difficult and

¹⁰ See A.-M. LA BONNARDIÈRE, *Recherches de chronologie augustinienne* (Études Augustiniennes, Paris 1965) 84-87.

¹¹ See O. PERLER – J.-L. MAIER, *Les voyages de saint Augustin* (Paris 1969) 334; A. VERWILGHEN, *Christologie et spiritualité selon saint Augustin. L'hymne aux Philippiens* (Théologie historique 72, Paris 1985) 126.

¹² See F. DOLBEAU, *Augustin et la prédication en Afrique. Recherches sur divers sermons authentiques, apocryphes ou anonymes* (Collection des Études Augustiniennes. Série Antiquité 179, Paris 2005) 254-255.

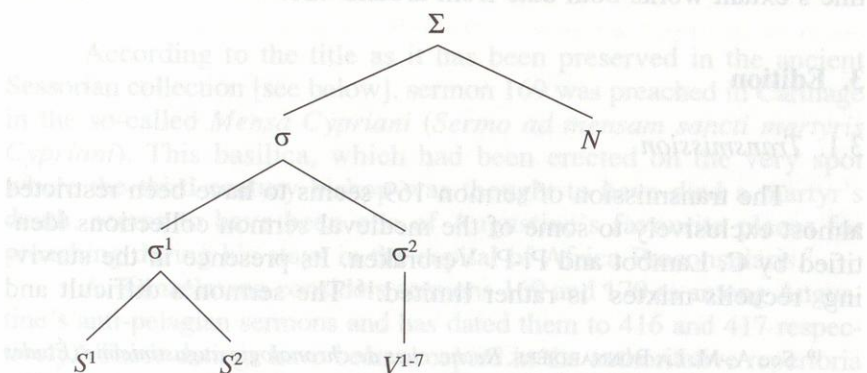
¹³ See P.-M. HOMBERT, *Nouvelles recherches de chronologie augustinienne* [n. 1] 370 n. 18.

¹⁴ See G. PARTOENS, *Augustine's sermon 169: correction of two misinterpretations and proposition of a new date* (to be published in the proceedings of *Ministerium sermonis. An international colloquium on saint Augustine's Sermones ad populum* [Leuven-Turnhout, May 29-31, 2008]).

¹⁵ For the collections, see *Sancti Aurelii Augustini sermones de Vetere Testamento* – ed. C. LAMBOT (Corpus Christianorum. Series Latina 41, Turnholti 1961) VII-XXXV; P.-P. VERBRAKEN, *Études critiques sur les sermons authentiques de saint Augustin* [n. 9] 197-234. We know of only two 'recueils mixtes' containing sermon 169: *Porrentruy Bibliothèque cantonale jurassienne fonds ancien ms. 26 (1513-1515)* origin:

often obscure character probably explains this limited transmission through the 'receuils mixtes'.

A first collection that transmitted sermon 169 is the ancient Sessorian collection, of which we have used the two principal direct witnesses ($S^{1,2}$). Manuscript *N* contains, apart from sermons belonging to the ancient Campanian collection, several articles borrowed from the Sessorian collection, including sermon 169. The early medieval collection *De uerbis Apostoli*, which is the second part of a larger whole called *De uerbis Domini et Apostoli*, has also borrowed our sermon from a lost exemplar of the Sessorian collection. Our selection of seven *De uerbis Apostoli* witnesses (V^{1-7}) was partly based on the study of the transmission of this collection which has been published in the introduction to the edition of sermons 151-156 in volume 41 Ba of the *Series Latina* of the *Corpus Christianorum*. As was shown in that very same volume, the genealogical relationships of *N*, $S^{1,2}$ and V^{1-7} can be represented as follows:¹⁶

A fourth collection containing sermon 169 is the *Collectorium* of Robert de' Bardi, chancellor of the Sorbonne from 1336 to 1349 (*Valencia Bibl. Univ.* 607 (40) (XIV) origin: *France*). The sermon occurs in this collection's fourth part, which mainly consists of sermons borrowed from *De uerbis Domini et Apostoli* and, more specifically, from the corrected manuscript *Paris Bibl. Nat. lat.* 14292

Low Countries (ff. 281-283^v: shortened version) and the winter homiliary *Zürich Zentralbibliothek ms. Rheinau 19* (XII^{1/4}) (pp. 142-148).

¹⁶ The composition of *N*, $S^{1,2}$ and *De uerbis Apostoli* have been amply studied in G. PARTOENS, *La collection de sermons augustinien De uerbis Apostoli. Introduction et liste des manuscrits les plus anciens*, in *Revue bénédictine* 111 (2001) 317-352 (esp. 329-338); *Sancti Aurelii Augustini sermones in epistolas apostolicas. I* – ed. G. PARTOENS (*Corpus Christianorum. Series Latina* 41 Ba, Turnhout 2008) LXXIX-LXXXVI.

(xii) origin and provenance: *Paris St.-Victor*.¹⁷ For this reason, we have not taken into consideration the *Collectorium*'s rather late testimony for our edition of sermon 169.

The *Expositio beati Pauli collecta ex libris sancti Augustini* of Florus Lugdunensis (middle of the ninth century) offers five fragments taken from sermon 169 (*flor*¹⁻⁵). They have been extracted from a relative of the eleventh century manuscript V⁵, which contains a rearranged and enlarged *De uerbis Apostoli* version that existed already in the ninth century and was produced, in all probability, by Florus himself or at least by someone from his entourage.¹⁸

3.2. Editorial Principles

The text of sermon 169 has been reconstructed according to the traditional stemmatic method, which means that preference was given to variants attested to by *N* V¹⁻⁷ (against *S*^{1.2}) and *N* *S*^{1.2} (against V¹⁻⁷). Since the 'Sessorian' sermons text transmitted by *N* seems to be the result of an intentional manipulation to increase these texts' readability,¹⁹ we have followed in principle the testimony of *S*^{1.2} V¹⁻⁷ (σ) in case these witnesses were contradicted by *N*. On one occasion, however, we considered it necessary to correct the testimony of *S*^{1.2} V¹⁻⁷ based on a reading contained in *N* (72-73 sed...est).

The punctuation is ours and aims at clarifying Augustine's often toilsome and sometimes even obscure way of arguing. The orthography has equally been adapted to modern conventions. Apart from insignificant orthographical variants, which we have homogenised, the critical apparatus is exhaustive. A second apparatus identifies all biblical quotations.

3.3. *Conspectus siglorum*²⁰

N *Napoli Bibl. Naz. Vienn. lat. 14* (xi) provenance: *Napoli San Severino*, ff. 59^v-64

¹⁷ See *Sancti Aurelii Augustini sermones in epistolas apostolicas* [n. 16] CXXVI-CXXVII (with further bibliography).

¹⁸ See G. PARTOENS, *Une version augmentée de la collection médiévale de sermons augustinien* *De uerbis Domini et Apostoli et son importance pour la transmission de l'œuvre homilétique de l'évêque d'Hippone*, in *Recherches Augustiniennes et Patristiques* 35 (2007) 189-237 (esp. 207-217); *Sancti Aurelii Augustini sermones in epistolas apostolicas* [n. 16] CXLII-CLI.

¹⁹ See *Sancti Aurelii Augustini sermones in epistolas apostolicas* [n. 16] LXXXII n. 51 (with further bibliography).

²⁰ For bibliographical information on these manuscripts, see *Sancti Aurelii Augustini sermones in epistolas apostolicas* [n. 16] LXV-LXIX and XCVIII-CIV.

- S¹ *Roma Bibl. Naz. Vitt. Em. 1357 (VIII² / IX) origin: Campania provenance: Nonantola, Roma Santa Croce in Gerusalemme, Phillipps Collection, Chester Beatty Collection, ff. 113^v-124^v*
- S² *Monte Cassino 11 (ca. 1080) origin: Monte Cassino, pp. 162-169*
- V¹ *München Bayerische Staatsbibl. Clm 14171 (IX^{3/4}) origin: Soissons St-Médard provenance: Regensburg St-Emmeran, ff. 189-196*
- V² *Orléans Bibl. Mun. 164 (141) (IX^{2/2}) origin: St-Denis provenance: Fleury St-Benoît, pp. 273-280*
- V³ *Vat. lat. 474 (IX) origin: Tours (?) provenance: Dijon St-Bénigne (?), St-Vivant-sous-Vergy, la bibliothèque romaine du cardinal Jean Jouffroy, ff. 129^v-134^v*
- V⁴ *Brussel Koninklijke Bibliotheek Ms. 308 (cat.1096) (XIV-XV) provenance: Oudergem Rood Klooster, ff. 142-146*
- V⁵ *Dijon Bibl. Mun. 143 (110) (XII^{1/2}) origin and provenance: Cîteaux, ff. 201^v-206*
- V⁶ *Douai Bibl. Mun. 251 (XII^{2/2}) origin and provenance: Marchiennes, ff. 88^v-94*
- V⁷ *Valenciennes Bibl. Mun. 157 (149) (ca. 1155) origin and provenance: St-Amand-en-Pévèle, ff. 174^v-179^v*
- flor¹ *Troyes Bibl. Mun. 96 (IX med.) written by Mannon of St-Oyen, provenance: St-Oyen (St-Claude, Jura), f. 20 (ll. 339-356 ergon; Rom. 5, 5; ex sermone de uerbis euangelii XII [sic])*
- flor² *Troyes Bibl. Mun. 96, ff. 66-66^v (ll. 194-275 gentes-peccatores; Rom. 9, 30-32; ex sermone de uerbis apostoli)*
- flor³ *Troyes Bibl. Mun. 96, f. 205^v (ll. 57-65 gratia-damnes; Eph. 2, 8-9; ex sermone de uerbis apostoli)*
- flor⁴ *Troyes Bibl. Mun. 96, f. 223 (ll. 29-37 cuidam-fecit; Phil. 2, 6-7a; ex sermone de uerbis apostoli)*
- flor⁵ *Troyes Bibl. Mun. 96, ff. 227-229^v (ll. 7-447 audistis-uia; Phil. 3, 3a; ex sermone de eadem lectione)*
- am *Plura ac diuersa diui Aurelii Augustini sermonum opera, III: Liber sermonum de uerbis Apostoli quorundamque aliorum, Basilee: per magistrum Johannem de Amerbach, 1494, ff. d5^vss.*
- maur *Sancti Aurelii Augustini Hipponensis episcopi operum tomus quintus, continens sermones ad populum [...] Opera et studio monachorum ordinis S. Benedicti, à Congregatione S. Mauri, Parisiis, 1683 = Patrologia Latina 38, cc. 916-925*

Shari BOODTS – Mon TORFS – Gert PARTOENS
Faculty of Arts, K.U.Leuven
Belgium

**Sermo ad mensam sancti martyris Cypriani
de lectione apostoli:**

Nos enim sumus circumcisio, qui Spiritui Dei seruimus

1. Ad apostolicam lectionem aures et animum intendat sanctitas uestra
5 adiuuando nos affectu apud Dominum Deum nostrum, ut ea quae illic
nobis reuelare dignatur, ad uos apte atque salubriter proferre possimus.
Ergo cum legeretur, audistis dicentem apostolum Paulum: *Nos enim
sumus circumcisio, qui Spiritui Dei seruimus*. Scio plerosque codices
habere: *qui spiritu Deo seruimus*. Quantum autem inspicere potuimus,
10 plures graeci hoc habent: *qui Spiritui Dei seruimus*. Sed non ibi quaestio
est. Manifestum est enim utrumque et congruum regulae ueritatis, quia et
Spiritui Dei seruimus et non carne, sed spiritu Deo seruimus. Carne enim
seruit Deo qui de rebus carnalibus sperat se placere Deo. Cum uero et
ipsa caro ad bona opera spiritui subditur, spiritu seruimus Deo, quia

7–10 Phil. 3, 3

1 Sermo] incipit sermo eiusdem S^1 , item sermo eiusdem S^2 1–2 Sermo...
apostoli] *inscriptio quam tradiderunt codices S* 1–3 Sermo...seruimus] sermo
sancti augustini episcopi N , incipit eiusdem nonus decimus de uerbis apostoli in
epistula ad philippenses V^6 1 martyris] martyri S^2 2 de lectione] dectione S^1 a.c.
3 Nos] incipit LXXVIII item eiusdem de uerbis apostoli *praem.* V^1 , item LXXXI
incipit eiusdem de uerbis apostoli *praem.* V^2 , item eiusdem de uerbis apostoli
praem. $V^{3-5.7}$, non V^5 | Nos...seruimus] *pars inscriptionis quam tradiderunt*
codices $V^{1-5.7}$ | Spiritui] spiritu V^2 | Dei] deo V^2 p.c. | seruimus] et cetera
add. $V^{1-3.5}$ 4 Ad] *om.* *am* | aures] aure V^1 p.c. *am* | animum] animam V^1 a.c. 2
a.c. 3.6.7, anima V^1 p.c., animo *am* | intendat...uestra] uestra intendat sanctitas
 $V^{4.7}$, sanctitas uestra intendat V^6 | sanctitas] caritas V^5 5 adiuuando] adiuuandi
 V^2 p.c. | affectu] uestro *add. maur* | illic] ille *maur* 6 dignatur] dignetur
am | uos] uas V^2 a.c. | apte] aperte V^5 7 audistis] *inc. flor*⁵ (Phil. 3, 3a;
inscriptio: ex sermone de eadem lectione) 8 qui] quis V^3 a.c. | Spiritui] spiritu
 $V^{1.2.3}$ a.c. | Dei] deo V^2 p.c., d* V^3 8–9 Scio...seruimus] *om.* V^2 10 plures]
codices *add.* V^2 p.c. | hoc] *om.* V^2 p.c. | hoc habent] *inu.* S^2 | habent] habeat
*flor*⁵ a.c. | Spiritui] spiritu $V^{1.2}$ p.c. 3 a.c. | Sed] *om. flor*⁵ a.c. 11 enim] *om.* V^2
12 Spiritui] spiritu $V^{2.3}$ a.c. | et] *om.* V^1 | sed] si V^1 | Deo] *om.* V^3 a.c. 13 se]
om. V^2 14 seruimus Deo] *inu.* $V^{4.7}$ | quia] qui V^6

- 15 carnem domamus, ut spiritus obtemperet Deo. Spiritus enim regit, caro regitur; nec spiritus bene regit, si non regatur.
2. Cum ergo ait: *Nos sumus circumcisio*, uidete quid uoluerit intellegi in illa circumcissione, quae in umbra data est significante, quae remota est luce ueniente. Cur autem non dixerit: 'Nos habemus circumcisionem',
- 20 sed: *Nos sumus circumcisio*, sic accipite hoc uoluisse dicere apostolum: 'Nos sumus iustitia.' Circumcisio enim iustitia est. Magis enim commendat quod dicit, dicendo nos esse iustitiam quam dicendo nos esse iustos, ita tamen ut cum iustitiam dicit esse, iustos intellegamus. Non enim illa incommutabilis iustitia cuius participes facti sumus, sed
- 25 quemadmodum dicitur: 'Magna ibi iuuentus est' pro multis iuuenibus, sic dicitur 'iustitia' ut intellegantur iusti. Audite hoc ipsum euidentius eodem dicente apostolo: *ut nos*, inquit, *simus iustitia Dei in ipso*. *Nos simus iustitia*: non nostra, sed *Dei*; ab illo accepta, non a nobis assumpta; impertita, non usurpata; donata, non rapta. Cuidam enim rapina erat esse
- 30 aequalis Deo et quoniam quaesiuit rapinam, inuenit ruinam. Dominus autem noster Iesus Christus *cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse aequalis Deo*. Cui enim aequalitas Dei natura erat,

17 Phil. 3, 3 20 Phil. 3, 3 27–28 II Cor. 5, 21 31–34 Phil. 2, 6–7

15 carnem] ipsam *praem. N* | spiritus] *om. N* | spiritus...Deo] obtemperet deo spiritus *S* | regit] regitur *V²* 17 Nos] *n* V² a.c.* | circumcisio] circum* *V¹* | intellegi] intelligere *V⁴* 18 data] dicta *V³* 19 luce] duce *S* | dixerit] dixit *S² V^{2.3}* | circumcisionem] circumcissione *S²* 20 dicere apostolum] *inu. am maur* 21 enim²] autem *V⁴ maur* 22 commendat] commendet *V¹ a.c.* | quod] cum *am* | quam] tamquam *S¹ a.c. V^{1.2.4.6}, *quam V³ a.c.* | nos²] non *V¹ a.c.* | esse²] ei *praem. S V⁴*, ea *praem. V⁷ a.c.* 23 iustos¹] iustus *V¹ a.c. (ut uid.)* | ita] sic *V⁵ flor⁵* | iustitiam] iustitia *S²* | dicit] dici *S¹ a.c.* 24 enim] *om. V²* | illa] est haec *praem. N, om. S¹ a.c.*, in *praem. V²*, sumus *praem. maur* | iustitia] iusti *praem. flor⁵* 27 dicente] dicentem *S²* | inquit simus] *inu. V⁴* | iustitia] iustiae *V¹ a.c.*, iustitiae *V¹ p.c. 3 a.c. flor⁵* | Nos] *om. V⁵ a.c. flor⁵* | simus²] sumus *V^{2.3} a.c. 4* 28 iustitia] iustia *V¹ a.c.* | assumpta] sumpta *V⁷* 29 donata...rapta] *om. S* | Cuidam] *inc. flor⁴* (Phil. 2, 6–7a; *inscriptio*: ex sermone de uerbis apostoli) 29–37 Cuidam...fecit] *om. flor⁵* 29 esse] se *add. V⁶* 30 aequalis] aequalem *V^{6.7}* | Deo] dei *am* 30–32 et...Deo] *om. V³ a.c.* 30 quoniam] quando *V^{1.2}* | quaesiuit] quaesiui *S¹ a.c.* | rapinam] rapinam *maur* 31 rapinam] rapina *S¹* 32 Cui] cum *S¹* | aequalitas] aqualitas *V¹ a.c.*

70 rapina non erat. *Sed tamen semetipsum exinaniuit formam serui accipiens: ut nos essemus iustitia Dei in ipso.* Si enim ille paupertatem
 35 uitaret, nos paupertate non careremus. *Pauper enim ille factus est, cum diues esset, ut illius paupertate, sicut scriptum est, nos ditaremur.* Diuitiae illius quid nos facturae sunt cuius paupertas nos diuites fecit?
 75 Apostolus ergo non tibi negauit circumcisionem, sed exposuit: lucem praetendit, umbram remouit.
 40 **3.** *Nos sumus, inquit, circumcisio, qui spiritu Deo seruimus et gloriamur in Christo Iesu et non in carne fidentes.* Respexit quosdam in carne fidentes: ipsi erant qui de carnis circumcisione gloriabantur. De quibus
 80 alio loco dicit: *quorum Deus uenter et gloria in pudendis eorum.* Intellege tu circumcisionem et esto circumcisio; intellege et esto: *Intellectus enim bonus, sed omnibus qui faciunt eum.* Non utique frustra octauo die iussus est infans circumcidi, nisi quia petra qua circumcidimur Christus erat. Cultellis enim petrinis circumcisis est populus, *petra autem erat*
 85 *Christus.* Quare ergo octauo die? Quia in hebdomadibus idem primus qui octauus. Completis enim septem diebus reditur ad primum. Finitur
 45 septimus, Dominus sepultus; reditur ad primum, Dominus resuscitatus.

34 II Cor. 5, 21 35–36 II Cor. 8, 9 40–41 Phil. 3, 3 43 Phil. 3, 19 44–45 Ps. 110, 10 45–46 cfr Gen. 17, 12 et Leu. 12, 3 47 cfr Ios. 5, 2 47–48 I Cor. 10, 4

33 Sed] se V² a.c. 34 ipso] ipsum S² 34–35 ille... uitaret] illa paupertate inuitaret V² 34 paupertatem] partatem flor⁴ a.c. 35 ille... est] factus est ille V⁷ 36 sicut] iterat V³ a.c. 37 nos¹] no* S² a.c. | fecit] facit V flor⁴ am maur, fin. flor⁴ 40 inquit] om. S² 41 Iesu] om. S² a.c. | fidentes] fiduciam habentes flor⁵ 41–42 Respexit... fidentes] om. S¹ a.c. 42 fidentes] edentes V^{2,3} a.c. | ipsi erant] post gloriabantur N | erant] erat S² a.c. 43 dicit] om. V¹ a.c. | uenter] est add. N V^{4,7} am maur | Intellege] intellegit flor⁵ a.c. 44 enim] om. V³ a.c. 45 bonus] uonus S¹ a.c. | eum] ea V¹ a.c. (ut uid.) | Non utique] neque S² 46 circumcidimur] circumcidimus V³ a.c. | erat] est N, om. V¹ p.c. 47 Cultellis] cultelnis V¹ a.c. | petra] non leg. quod add. V³ a.c. 48 hebdomadibus] hebdomadibus V³ a.c. | idem] id V² a.c., id* V³ a.c. | primus] est praem. V¹ p.c. | qui] et add. am 49 Finitur] finitus S V^{1,2} a.c. 3 a.c. am 49–50 Finitur... sepultus] finito enim septimo quo dominus est sepultus N 50 primum] primus S¹ | Dominus resuscitatus] quo dominus est resuscitatus N | resuscitatus] resuscitus am

Domini enim resurrectio promisit nobis aeternum diem et consecrauit nobis dominicum diem. Qui uocatur dominicus ipse uidetur proprie ad Dominum pertinere, quia eo die Dominus resurrexit. Reddita est petra, circumcidantur qui uolunt dicere: *Nos enim sumus circumcisio*. —
 55 *Traditus est enim propter peccata nostra et resurrexit propter iustificationem nostram*. Iustificatio tua — circumcisio tua — non est a te: *Gratia salui facti estis per fidem et hoc non ex uobis, sed Dei donum est: non ex operibus*. Ne forte dicas: 'Promerui et ideo accepi.' Non putes te promerendo accepisse, qui non promerereris, nisi accepisses. Gratia
 60 praecessit meritum tuum: non gratia ex merito, sed meritum ex gratia. Nam si gratia ex merito, emisti, non gratis accepisti. *Pro nihilo*, inquit, *saluos facies eos*. Quid est *Pro nihilo saluos facies*? Nihil in eis inuenis unde salues et tamen saluas. Gratis das, gratis saluas. Omnia merita
 65 praecedis, ut dona tua consequantur merita mea. Prorsus gratis das, gratis saluas, qui nihil inuenis unde salues et multum inuenis unde damnes.
 4. *Nos ergo*, inquit, *sumus circumcisio, qui Spiritui Dei seruimus et gloriamur in Christo Iesu — qui gloriatur, in Domino gloriatur — et non in carne fidentes*. Et quid est 'fidere in carne'? Audite, inquit. *Quamquam ego*, inquit, *habeam fiduciam et in carne*. *Si quis alius in carne putat se*

54 Phil. 3, 3 54–56 Rom. 4, 25 57–58 Eph. 2, 8-9 61–62 Ps. 55, 8
 66–67 Phil. 3, 3 67 I Cor. 1, 31 67–68 Phil. 3, 3 68–70 Phil. 3, 4

51 resurrectio] resuscitatio V flor⁵ am maur | promisit] praemisit am | aeternum] aeternam flor⁵ 52 dominicum] domicum V³ a.c. | Qui] d V³ | proprie] propriae V¹ 54 circumcidantur] iterat V¹ a.c. | enim] om. V⁷
 55 resurrexit] resurrexi maur 56 nostram] om. V⁴ | Iustificatio] iustifi*catio V³ a.c. 56–65 non...damnes] om. flor⁵ 56 a] ad V¹ 57 Gratia] inc. flor³ (Eph. 2, 8-9; inscriptio: ex sermone de uerbis apostoli) | fidem] fide V⁵ p.c. | donum est] om. V³ a.c. 58 ideo] ide V¹ a.c. | putes te] poteste V¹ a.c. 59 promerendo] promerende V¹ a.c. | promerereris] promereris S V^{1.2} a.c. 3 a.c. 4.5.6 a.c. 7 flor³ (fortasse ex archetypo), promereris am 60 merito] meritam uel meritum V¹ a.c.
 61 gratia] gratiam V² | emisti] emisisti S² 62 eos] illos am | facies²] eos add. N V^{5.6} flor³ maur | Nihil] nil V^{2.3} | in eis] iterat V¹ a.c. 63 saluas¹] salues V¹ a.c. 64 mea] tua am | gratis²] gatis am 65 salues] saluas V⁶ | damnes] damnas V³, fin. flor³ 66 Spiritui] spiritu V^{1.2} a.c.
 67 gloriatur] gloriemur V³ a.c. 68 inquit] om. N V^{5.7} p.c. flor⁵ 69 inquit] om. V⁶
 69–70 in²...fiduciam] uidetur confidere in carne flor⁵

70 *habere fiduciam, magis ego.* Ne arbitremini me, inquit, hoc contemnere
 quod non habeo. Quid magnum est, si homo abiectus, plebeius, ignobilis,
 contemnat nobilitatem? Sed si aliquis homo magnus, potens, nobilis
 contemnat nobilitatem, hoc magnum est et tunc veram exhibet
 humilitatem. *Quamquam ego,* inquit, *habeam fiduciam et in carne.* Ideo
 75 uos, inquit, doceo contemnere, quoniam uidetis me habere quod
 contemniam: *Si quis alius in carne putat se habere fiduciam, magis ego.*

5. Et audi in carne fiduciam. *Circumcisione octauae diei,* id est: non
 proselytus, non advena ad populum Dei, non maior circumcisis, sed a
 parentibus natus Iudaeus habeo circumcisionem octauae diei. *Ex genere*
 80 *Israel, tribu Benjamin, Hebraeus ex Hebraeis, secundum legem*
pharisaeus. Primarii quidam erant et quasi ad nobilitatem Iudaicam
 segregati, non contemptibili plebi commixti qui dicebantur pharisaei.
 Nam dicitur hoc uerbum quasi segregationem interpretari, quomodo in
 Latina lingua dicitur egregius quasi a grege separatus. Fuerunt autem
 85 Israelitae, id est ex genere Israel, etiam illi qui separati fuerant a templo.
 Remansit autem ad templum tribus Iuda et tribus Benjamin. Tribus Leui
 in sacerdotibus, tribus Iuda regia et tribus Benjamin: hoc solum

74–76 Phil. 3, 4 77 Phil. 3, 5 79–81 Phil. 3, 5 84–90 III Reg. 12

70 magis ego] *inu. N flor⁵ | me] om. V^{1-5.7} flor⁵ | me inquit] inu. am
 maur | me...hoc] inquit hoc me V⁶ | contemnere] contem*ere V^{3 a.c.},
 condemnare am 71 est] om. V⁴ | abiectus] sit praem. V^{2 p.c.} | plebeius]
 plebius V¹, plebs eius V² 72 contemnat] contempnet flor⁵ 72–73 Sed...est] *ita*
N, om. S V flor⁵ am maur 73 veram exhibet] *inu. am maur | exhibet] exhibeat*
S V flor⁵ am maur 74 et] om. N 75 uos] prorsus praem. V¹ | uos inquit] *inu.*
V⁴ | quoniam] quando V¹ 77 Circumcisione] habeo inquit circumcisionem N,
circumcisis V^{5 p.c.} flor⁵ | octauae] octauo V^{5 p.c.}, octaua flor⁵ | diei] die V^{2.5 p.c.}
flor⁵, dei V^{3 a.c.} 77–79 id...diei] om. V¹ 78 advena] om. V⁴ 79 octauae] octauo
V^{3 a.c.} 80 Israel] israhel N S V³ | tribu] de praem. N V^{2.3.5.6} flor⁵ am
maur | Hebraeus...Hebraeis] om. V^{4.7} 82 plebi] plebe V^{1 a.c.} 83 uerbum] V^{2 e}
corr. | segregationem] segregatione N | quomodo] quoquo modo V^{3 a.c.}
 84 lingua] om. am | a] om. V^{3 a.c.} | separatus] separatus V^{3 a.c.} 85 Israelitae]
 israhelitae N S V^{1.2.4.5} flor⁵ | id est] om. N | est] om. am | Israel] israhel N S
 V^{1.3.4} | fuerant] fuerint V^{1 a.c.}, fuerunt V^{2.3} 86 ad] a V^{1 a.c.} flor⁵ | Benjamin] et
 tribus leui add. N | Tribus] tribu V^{3 a.c.} 87 hoc solum] he sole N*

remanserat ad Ierusalem et ad templum Dei, quando facta est illa
 separatio in seruo Salomonis. Non ergo leuiter accipiat is quod ait 'tribus
 90 Benjamin': inhaerens Iudae, non recedens a templo. *Hebraeus ex*
Hebraeis, secundum legem phariseus, secundum aemulationem
persequens ecclesiam. Inter merita sua commemorat quod fuerit
 persecutor. *Secundum aemulationem*, inquit. Qua aemulatione? Non
 eram, inquit, piger Iudaeus: quidquid erat quod legi meae aduersarium
 95 uideretur, impatienter ferebam, acriter insequabar. Haec apud Iudaeos
 nobilitas, sed apud Christum quaeritur humilitas. Ideo ibi iste Saulus, hic
 Paulus. Saulus a Saule nomen deriuatur. Quis fuerit Saul, nostis: ipsius
 electa est statura procera. Sic eum describit scriptura: quod supereminens
 100 esset de omnibus, quando electus est, ut ungueretur in regem. Non fuit sic
 Paulus, sed factus Paulus. Paulus enim paruus, ideo Paulus modicus. Ergo
secundum aemulationem, inquit, *persequens ecclesiam*. Hinc intellegant
 homines qualis apud Iudaeos fuerim, qui Christi ecclesiam persequabar
 aemulatione traditionum paternarum.

90–93 Phil. 3, 5–6 97–99 cfr I Reg. 9, 2 100–101 Phil. 3, 6 102–103 cfr
 Gal. 1, 13–14

88 remanserat] remanserant *N*, remansit *V*¹⁻³ *am maur* | ad¹] in
am | Ierusalem] hierusalem *N* *S*¹ *V*^{1.2} *flor*⁵ *am*, iherusalem *V*^{5.6} | facta] faccta
*V*³ *a.c.* | illa] illic *V*⁵ *flor*⁵ 88–89 illa separatio] *inu. am maur* 89 Salomonis]
salamonis *V*³ *a.c. flor*⁵ | tribus] de tribu *N*, *non leg.* *V*², tribu* *V*³ *a.c.*, tribu *V*³ *p.c.*
*V*⁴ *flor*⁵ *maur* 91 aemulationem] hemulationem *flor*⁵ 92 ecclesiam] dei *add.*
*flor*⁵ *am* 93 aemulationem] hemulationem *flor*⁵ | Qua aemulatione] quam
 aemulationem *V*²⁻⁷ *flor*⁵ *maur* (hemulationem *flor*⁵) 94 piger] pi*ger *V*¹
a.c. | legi meae] legitime *V*⁴ | aduersarium] *V*² *e corr.* 95 uideretur] uidetur *V*^{1.2}
a.c. 3 a.c., uidebatur *am* 96 Christum] deum *V*¹ | Saulus] salus *V*¹ *a.c. 2 a.c.* 97 a]
 enim *praem. N* | deriuatur] diriuatur *S*² *V*^{1.2} *a.c. 3.5-7* *flor*⁵ *am* | Quis] qui *V*¹ *a.c.*
2-7 *flor*⁵ *am maur* | fuerit] fuerat *V*³ *a.c.* 97–98 ipsius... procera] ipse statura
 procerus *V*¹ *in marg.* (uaria lectio) 98 procera] proceris *V*¹⁻³ *am maur* | eum]
 enim *V*^{4.7} 99 de] *om. N* *V*³ *p.c. 5* *flor*⁵ *maur* | est] *om. V*³ *a.c.* | regem] rege *S*
 100 Paulus¹] saulus *V*^{4.7} *am* | factus] de saulo *praem. N*, est *add.*
*V*⁴ | modicus] medicus *V*³ *a.c.* 101 aemulationem] hemulationem *flor*⁵
 102 qualis] *non leg. V*², *om. V*³ *a.c.* | persequabar] persequeba* *V*¹ *a.c. 2 a.c.*
 103 aemulatione] aemulationem *V*³ *a.c.*, emulationi *V*^{4.7}, hemulatione
*flor*⁵ | paternarum] paterna *S*² *a.c.*

6. Addit: *secundum iustitiam quae in lege est, qua fuerim sine querela.*
 105 Nouit caritas uestra dictos esse sine querela ambulasse in omnibus
 iustificationibus Domini Zachariam et Elisabeth. *In omnibus*, inquit
 scriptura, *iustificationibus Domini ambulasse sine querela.* Ecce hoc erat
 et Paulus noster, quando Saulus erat. In lege sine querela ambulabat et
 quod in eo fuit sine querela, hoc de illo faciebat magnam querelam. Quid
 110 ergo putamus, fratres? Esse sine querela secundum iustitiam quae in lege
 est, malum est? Si malum est secundum iustitiam quae in lege est, esse
 sine querela, ergo aliquid mali est lex? Sed habemus eundem apostolum
 dicentem: *Itaque lex quidem sancta et mandatum sanctum et iustum et*
bonum. Si lex sancta et mandatum sanctum et iustum et bonum,
 115 secundum iustitiam quae est ex lege sancta, conuersari sine querela
 quomodo potest non esse bonum? Quomodo potest non esse sanctum? An
 forte sanctum est? Audiamus ipsum apostolum; uidete quid dicat: *Quae*
mihi lucra fuerunt, haec propter Christum damna esse duxi. Damna sua
 dicit et inter damna sua computat quod in iustitia quae est in lege, fuerit
 120 sine querela. *Verumtamen*, inquit, *et arbitror omnia damna esse propter*

104 Phil. 3, 6 106–107 Luc. 1, 6 113–114 Rom. 7, 12 117–125 Phil. 3,
 7–8 142 Phil. 3, 8 142–145 cfr Phil. 3, 6–8 145–146 Phil. 3, 8–9 154–155 cfr Phil. 3, 6 155–157 Phil. 3, 9

104 Addit] ad*dit V³ a.c. | in...est] est in lege flor⁵ maur | qua] qui N, quae
 S², non leg. V², conuersatus V³ p.c. 5 p.c. flor⁵ | fuerim] om. flor⁵ 105 Nouit] no
 V³ a.c., nouitas V¹ a.c. | ambulasse] et praem. N 106 Elisabeth] helisabeth N S¹
 V^{1.3.5}, elyzabeth V⁴, elizabeth V⁷ maur, helizabet am 107 ambulasse] ambulantes
 N V⁵ flor⁵ maur 108 et¹] om. S | noster] no* V¹ a.c. 109 eo] ea V¹
 110 putamus fratres] inu. V⁴ | in] ex flor⁵ a.c. 111 malum¹] hoc praem. V², esse
 praem. am | Si...est³] om. V³ a.c. 112 mali] malum V⁴ | eundem] endem S²
 a.c. 114 iustum] ius*tum V³ a.c. 115 est...lege] ex lege est V² | conuersari]
 conuersaris V⁴ am 116 non²] om. V² 117 sanctum] non praem. V⁷, non add.
 am | Audiamus] audiam V² | uidete] om. am | Quae] sed praem. flor⁵
 117–118 Quae...duxi] sed quae mihi fuerunt lucra haec arbitratus sum propter
 christum detrimenta flor⁵ 118 fuerunt] erunt V³ a.c. | Christum] om. V³
 a.c. | duxi] dixi V¹ 119 iustitia] iustitia V³ a.c. | est...lege] in lege est V⁶
 120 inquit] om. N | et] non leg. V² | et arbitror] existimo flor⁵ | arbitror]
 abitor V³ a.c. | damna] detrimentum flor⁵

eminentem scientiam Christi Iesu Domini nostri. Attendo, inquit, laudes meas, comparo eminentiae Domini nostri Iesu Christi. Illud sitio, hoc contemno. Parum est hoc: *propter quem arbitror, inquit, omnia non solum detrimenta esse, uerum et stercora existimaui esse, ut Christum*

125 *lucrificarem.*

7. Quaestio maior exorta est: si secundum iustitiam quae in lege est, uersabaris sine querela et hoc in detrimentis tuis, in damnis, in stercoribus

130 computas, ut Christum lucrificas, ergo iustitia illa a Christo prohibebat?

Obsecro te, expone hoc paululum. Deo potius dicamus, illuminet et nos a

quo et ipse illuminatus est qui epistolam istam scribit nobis non

atramento, sed Spiritu Dei uiui. Videtis, carissimi, quam sit arduum,

quam difficile intellegere hoc: cum constet legem sanctam esse et

mandatum sanctum et iustum et bonum constetque omnino inter fideles

135 catholicos – ita ut nemo dissentiat nisi qui non uult esse catholicus – hanc

legem non datam nisi a Domino Deo nostro, secundum istam iustitiam

quae in lege est, conuersari sine querela impedimentum fuisse apostolo ne

ueniret ad Christum, nec eum uenisse ad Christum, nisi hoc quod fuit

secundum iustitiam quae in lege est sine querela, inter damna et

132–133 cfr Rom. 7, 12

121 eminentem] eminente V¹ | Christi Iesu] inu. V⁷ flor⁵ | Christi...nostri] domini nostri ihesu christi V⁴ | Attendo] attendite S¹ a.c. | laudes] lades S¹ a.c.

122 sitio] scio V¹ 123–125 arbitror...lucrificarem] omnia detrimentum feci et arbitror ut stercora ut christum lucrificam flor⁵ 125 lucrificarem] luci faciam N, lucrificarem V²

126 exorta] exhorta N | est¹] o paule add. maur | secundum] non leg. quod add. V³ a.c. 127 damnis] et add. V² p.c.

128 prohibebat] prohibebatur V¹ 129 Obsecro te] obserote V¹ | paululum] paulum flor⁵ | illuminet] ut praem. V^{1-3,6} am maur | et] om. S² a.c. V⁴ 130 et] om. V⁴ maur | et ipse] inu. V⁷ a.c., ipse V⁷ p.c. | epistolam] per praem. V¹ | istam] ipsam V^{2,3} | scribit] inscriuit S¹ a.c., inscribit S¹ p.c. 2, scripsit V flor⁵ ammaur

132 cum] cu V¹ 132–133 constet...bonum] om. V³ a.c. 132 sanctam esse] inu. V^{4,7} 133 sanctum] esse praem. V⁷ 134 catholicos] et praem. S² a.c. 135 istam] om. N 136 impedimentum] impedimento S² | apostolo] apostoli V^{1,2,3} a.c. am 137 uenisse] uenisset V³ (ut uid.)

137–138 fuit secundum] fuisset ad V⁴ 138 inter] quae praem. S^{1,2} p.c.

detrimenta et stercora computasset. Sequamur ergo et accedamus
 140 aliquantum, ne forte in ipsis uerbis apostoli elucescat nobis aliquid unde
 ista remoueatur et soluatur obscuritas. *Detrimenta*, inquit, *credidi haec*
omnia et stercora existimaui, ut Christum lucrifaciam. Intendite, obsecro.
 Damna, detrimenta, stercora ista existimaui, in quibus etiam illud
 145 commemoro quod fuerim sine querela secundum iustitiam quae in lege
 est. *Existimaui ergo haec omnia detrimenta et stercora, ut Christum*
lucrifaciam et inueniar in illo non habens meam iustitiam, quae ex lege
est. Qui praeuenitis intellectu expositionem, arbitramini uos tamquam
 ueloces in uia cum tardioribus ambulare. Celeritas aliquantulum
 reprimatur, ne comes tardior deseratur. *Vt Christum*, inquit, *lucrifaciam et*
 150 *inueniar in illo non habens meam iustitiam, quae ex lege est*. Si *meam*
 dixerat, quare addidit *ex lege*? Si enim ex lege est, quomodo tua est?
 Numquid tu tibi imposuisti legem? Deus legem dedit, Deus legem
 imposuit, Deus te legi suae obtemperare praecepit. Lex si non te doceret
 quemadmodum uiuere deberes, quomodo posses habere iustitiam sine
 155 querela secundum legem? Si secundum legem habes, quomodo dicis: *non*
habens meam iustitiam, quae ex lege est, sed eam quae est per fidem
Christi, quae est a Deo?

141–142 Phil. 3, 8 142–145 cfr Phil. 3, 6–8 145–147 Phil. 3, 8–9 149–150
 Phil. 3, 8–9 154–155 cfr Phil. 3, 6 155–157 Phil. 3, 9

139 et stercora] estercora *V*¹ a.c. | computasset] computasse *S*² | Sequamur]
 sequamus *V*³ a.c. 140 aliquantum] aliquantulum *V*⁴ | in] om. *V*⁵ 141 haec] et
*V*² 142 et] ut *V*^{2.3} 142–143 ut...existimaui] om. *V*³ a.c. 142 lucrifaciam]
 lucrificerem *V*^{1.3} p.c. am, lucrificarem *V*² 142–143 Intendite...existimaui] om.
*flor*⁵ 143 stercora ista] inu. *V*² 145 Existimaui] estimaui *V*⁶ | ergo] om.
*V*² | omnia] om. am 147–150 Qui...est] om. *flor*⁵ 147 praeuenitis]
 praeuenistis *V*²⁻⁷ am maur, preuenisti *V*¹ | arbitramini] arbitram*ni *V*¹
 a.c. | uos] u* *V*¹ 148 aliquantulum] aliquantum *V*¹⁻³ am maur 149 ne comes]
 necoms *V*² | comes] com*es *S*¹ a.c. | inquit] om. *V*² 150 inueniar] om.
*V*² | lege] *V*⁶ e corr. 151 est¹] esset *V*¹ | quomodo] et praem. *V*³ 153 te¹...
 suae] legi suae te am maur | legi] legis *V*¹ a.c. 154 uiuere deberes] uiueres
*S*² | posses] possis *V*¹, om. *V*^{2.6} | habere] haberes *V*^{2.6} 154–155 sine querela]
 om. *V*^{4.7} 155 querela] querelam *S*² 156 eam] illam *flor*⁵ 156–157 est²...Deo]
 ex fide est ihesu christi quae ex deo est iustitia in fide *flor*⁵ 157 Christi] ihesu
 praem. *S*²

8. Iam ergo dicam ut potero: reuelet melius qui uos possidet, donet et intellectum et effectum. Donabit enim effectum, si donauit affectum. Hoc
 160 est enim quod uolo dicere: lege Dei proposita – ipsa enim dixit: *Non concupisces* – lege ergo Dei proposita – exceptis illis carnalibus sacramentis quae fuerant umbrae futurorum – lege Dei proposita quisquis timuerit et suis uiribus eam implere se posse putauerit et fecerit quod iubet lex, non amando iustitiam, sed timendo poenam, fuit quidem
 165 secundum iustitiam quae in lege est, homo sine querela. Non furatur, non adulterat, non dicit falsum testimonium, non facit homicidium, non concupiscit rem proximi sui. Potest hoc, potest fortassis: unde? Timore poenae. Quamquam qui timore poenae non concupiscit, puto quia concupiscit. Terrore ingenti armorum atque telorum et circumdantis
 170 forsitan multitudinis uel obuiam euntis etiam leo reuocatur a praeda et tamen leo uenit, leo redit: praedam non rapuit, non malitiam posuit. Si talis es, adhuc iustitia est; qua iustitia tua tibi consulis ne torquearis. Quid magnum est poenam timere? Quis eam non timet? Quis latro, quis sceleratus, quis nefarius? Sed hoc interest inter timorem tuum
 175 timoremque latronis quod latro timet leges hominum et ideo facit latrocinium, quia sperat se fallere leges hominum; tu autem eius leges

160–161 Rom. 7, 7 165 cfr Phil. 3, 6 165–167 cfr Ex. 20, 13–17

158 et] *om.* V^{4.7} 159 effectum¹] affectum V^{2.3} p.c. 4.5.7 *flor*⁵ *maur* | effectum²] affectum V^{2.3} a.c. | donauit] donabit S² V⁴ *am maur*, donauerit V^{2.6} | affectum] effectum V¹ a.c. 3, intellectum V², uel intellectum V^{6sup.l.} 160–162 ipsa... proposita] *om.* *flor*⁵ 161 Dei] *om.* V⁷ 162 fuerant] fuerunt V^{1-3.5.6} *am maur* | umbrae] umbra V² 163 timuerit] temuerit V¹ a.c., tumuerit V^{4.6} | eam implere] *inu.* V^{4.7} | se] *om.* V⁴ 164 iubet lex] *inu.* *am maur* | timendo] tantummodo *am* | poenam] poena V¹ p.c. | fuit] fit N V^{5.7} *flor*⁵ 165 in] ex V *flor*⁵ *am maur* | Non] *om.* V¹ 169 telorum] telarum V² a.c. 3 a.c. 170 obuiam] obuia V¹ 171 leo uenit] *om.* V⁴ 172 es] esset V², *om.* V^{4.5} *flor*⁵ | iustitia¹] tua *add.* N | est] *om.* V² | qua] quare N, quia V^{1.4.5} a.c. | tua] *om.* V *flor*⁵ *am maur* | tibi consulis] consulis V² a.c., *inu.* V² p.c. 173 poenam] ponam *flor*⁵ a.c. | timere] non *praem.* *am* 174 sceleratus] celeratus V¹ a.c. 175 leges] lege V¹ a.c. | facit] leges hominum *add.* V² a.c. (*ut uid.*) 176 quia] qua V³ a.c. | se] *se S¹ a.c. 176–177 leges¹...fallere¹] *om.* V³ a.c. 176 tu] et *praem.* V¹ | eius leges] *inu.* V⁴ *flor*⁵ *am maur* | leges²] legem S² V⁴ p.c. 7

times, eius poenam times quem fallere non potes. Nam si fallere posses,
 quid non fecisses? Ergo et concupiscentiam tuam malam non amor tollit,
 sed timor premit. Ad ouile uenit lupo, latratu canum et clamore pastorum
 180 ab ouili reuersus est lupo: ipse est tamen lupo, in ouem uertatur. Facit
 enim et hoc Dominus, sed ipsa est iustitia eius, non tua. Nam quamdiu
 habes tuam, potes timere poenam, non amare iustitiam. Ergo, fratres mei,
 habet delicias suas iniquitas et iustitia non habet? Delectat malum et non
 delectat bonum? Delectat omnino, sed: *Dominus dabit suauitatem et terra*
 185 *nostra dabit fructum suum*. Ille nisi prior det suauitatem, terra nostra non
 habebit nisi sterilitatem. Hanc ergo iustitiam concupiuit apostolus,
 delectatus est; memor fuit Dei et delectatus est; concupiuit anima eius et
 aestuauit in atria Domini et uiluerunt omnia quae pro magno habebat:
 facta sunt damna, detrimenta, stercora.
 190 9. Hinc enim erat et illud quod ecclesiam persequabatur secundum
 aemulationem paternarum traditionum. Inde erat quia suam iustitiam
 constituebat, non iustitiam Dei quaerebat. Videte enim quia inde
 persequabatur ecclesiam. *Quid ergo dicemus?* – ait alio loco ipse
 apostolus – *Quia gentes quae non sectabantur iustitiam, apprehenderunt*

184–185 Ps. 84, 13 187 cfr Ps. 76, 4 187–188 cfr Ps. 83, 3 189 cfr Phil. 3,
 7–8 190–191 cfr Gal. 1, 14 193–205 Rom. 9, 30–32

177 eius] *om. N^{a.c.}* | eius...times²] *om. V¹ a.c.* 178 concupiscentiam]
 concupiscentiam *am* 179 latratu] latrato *V¹ a.c. 2 a.c. 3 a.c.* | pastorum] postorum
S¹ a.c. 180 ouili] ouile *S V^{1.2.3} a.c.* | reuersus] repulsus *V⁵ flor⁵* | lupo¹] *om.*
N | ipse...lupo²] tamen ipse lupo est *N*, ipse tamen semper est lupo
maur | est²] *om. V^{2.4} am* | in] lupo *praem. N* | uertatur] uertantur *V¹ a.c. 3*
a.c. 181 enim] *om. N* | ipsa] et *praem. V²* | iustitia eius] *inu. V⁷* 182 habes]
*ha*s V¹* 183 iniquitas] iniquita* *V³ a.c.* 184 Delectat] delectet
V¹ | suauitatem] benignitatem *V⁴* 185 det] des *S²* | terra] et *praem flor⁵ a.c.*
 186 habebit] dabit *S² a.c. am* | sterilitatem] sterelita* *V¹*, sterelitatem *V² a.c. 3 a.c.*
 188 aestuauit] estauit *V³ a.c.* 189 detrimenta] et detrimenta et *V² a.c.* 190 erat]
 errat *S²* 191 paternarum] suarum *add. N* | quia] quae *V¹ a.c.* 192 non] nono *V¹*
a.c. | quaerebat] querabat *V³ a.c.* 193–252 Quid...iacere] *om. flor⁵*
 193 dicemus] dicimus *V am* 193–194 alio...apostolus] ipse apostulus alio loco
V¹ 193 ipse] quo *praem. S¹ a.c.* 194 gentes] *inc. flor²* (Rom. 9, 30–32;
inscriptio: ex sermone de uerbis apostoli)

- 195 *iustitiam*. Sed quam? *Iustitiam autem quae ex fide est*. Gentes autem quae non sectabantur *iustitiam* quae in lege est, quasi propriam suam, quae fit de timore poenae, non de amore iustitiae – quia non sectabantur *iustitiam*, apprehenderunt *iustitiam*: *iustitiam autem quae ex fide est*. 081
Israel autem, inquit, *persequens legem iustitiae*, in *legem* non peruenit.
200 *Quare?* *Quia non ex fide*. Quid est *Quia non ex fide*? Non sperauit in Deo, non illam petiuit a Deo, non credidit in *eum qui iustificat impium*, non fuit similis publicano oculos in terram deicienti, pectus suum percutienti et dicenti: *Domine, propitius esto mihi peccatori*. Ergo *persequens legem iustitiae*, in *legem* non peruenit. *Quare?* *Quia non ex fide*, sed quasi ex operibus. Offenderunt in lapidem offensionis. 281
205 unde Saulus persequabatur ecclesiam. Quando enim persequabatur ecclesiam, in lapidem offensionis offendebat. Christus humilis in terra iacebat; in caelis quidem et ipse erat leuata illo carne sua a mortuis resuscitata, sed nisi et in terra Christus iaceret, non ipsi Saulo clamaret:
210 *Quid me persequeris?* Ergo ille iacebat, quia humilitatem praeferebat; ille offendebat, quia non uidebat. Et totum hoc non uidere unde erat? De tumore superbiae. Quid est ‘de tumore superbiae’? Quasi de iustitia sua. Ex lege quidem, sed sua. Quid est ‘ex lege’? Quia in mandatis legis. Quid

201 Rom. 4, 5 202–203 Luc. 18, 13 210 Act. 9, 4; 26, 14

195 *Iustitiam*] *iustitia* S | *autem*¹] *eam* V² | *autem*²] *om. flor*² 196 in] *ex* V^{4.7} *am maur* | *quae*²] *qui* S | *fit*] *sit* V² 197 *timore*] *more* V^{2 a.c.} | *amore*] *timore* V^{4.7} 198 *apprehenderunt iustitiam*] *om. S* | *iustitiam*²] *iustitia* V¹ | *iustitiam*³] *iustitia* S 199 *Israel*] *israhel* N S V^{1.3-5} | *inquit*] *om. V*^{1 a.c.}, *quid* V^{2.3 a.c.} | *legem*²] *lege* S, *iustitiae add. V*^{2.6} *am maur* | *non*] *om. V*^{2 a.c.} 201 *Deo*¹] *deum* V *flor*² *am maur* | *Deo*²] *domino* V^{1 a.c.} 202–203 *non...* *peccatori*] *om. flor*² 202 *oculos*] *oculis* V^{1 a.c.} | *pectus*] *petus* S^{2 a.c.} 204 *legem*²] *iustitiae add. am maur* 205 *Offenderunt*] *offendere* V³, *enim add. maur* 205–207 *Ecce... offendebat*] *om. flor*² 206–207 *Quando... ecclesiam*] *om. am* 208 *leuata*] *leu*ta* V^{2 a.c.} | *illo*] *illa* V⁴ | *carne*] *a praem. am* | *carne sua*] *carnem suam* S 209 *ipsi*] *ipse* V¹⁻⁴ *maur, om. flor*² 210 *quia*] *qua* V^{1 a.c.} | *humilitatem*] *piam add. am* | *praeferebat*] *perferebat am* 211 *offendebat*] *offerebat* V^{3 a.c.} 212 *Quid... superbiae*²] *om. S* 212–233 *Quid... Deo*] *om. flor*² 213 *Quid*¹] *qui* V^{3 a.c.} | *legis*] *om. V*^{4.7} 213–214 *Quid est*²] *quidem* V^{3 a.c.}

est 'sua'? Tamquam uiribus suis. Amor deerat, amor iustitiae, amor
 215 caritatis Christi. Et unde illi amor? Solus possidebat timor, sed caritati
 uenturae locum in corde seruabat. Cum saeuiret et erectus, iactabundus,
 glorians apud ipsos Iudaeos quod secundum aemulationem paternarum
 traditionum persequeretur ecclesiam – cum sibi uideretur excelsus,
 audiuit desuper uocem Domini nostri Iesu Christi iam in caelo sedentis et
 220 adhuc humilitatem commendantis: *Saule, inquit, Saule, quid me*
persequeris? Durum est tibi aduersus stimulum calces mittere. Possem te
 dimittere – tu enim uexareris punctionibus meis, non ego frangerer
 calcibus tuis – sed non te dimitto: saeuis et misereor. *Quid me*
persequeris? Non enim timeo te ne iterum crucifigas me, sed uolo
 225 agnoscas me, ne occidas non me, sed te.

10. Horruit ergo apostolo percusso et prostrato, erecto et instructo –
 factum enim est in illo: *Ego percutiam et ego sanabo.* Non enim ait:
 'Sanabo et percutiam', sed: *percutiam et sanabo.* Percutiam te, dabo tibi
 me. Sic prostratus horruit iustitiam suam, in qua erat certe sine querela,
 230 laudabilis, magnus, quasi gloriosus apud Iudaeos: detrimenta existimauit,
 damna credidit, stercora deputauit, *ut inueniretur in illo non habens suam*
iustitiam, quae ex lege est, sed eam quae per fidem est Christi, quae est,

217–218 cfr Gal. 1, 14 220–224 Act. 26, 14 227–229 Deut. 32, 39
 230–231 cfr Phil. 3, 7–8 231–233 Phil. 3, 9

214 sua] de *praem. am maur* | uiribus] de *praem. V¹⁻³ am maur* 215 Christi]
 dei V⁴ | illi] ille V⁴ | Solus] quem *praem. N*, solum V^{2 a.c.} (*ut uid.*), eum *add.*
 V^{2 p.c. 6}, illum *add.* V^{3 p.c. maur} | sed] *om. am* 216 in corde] *om. V^{4.7}* | et] *om.*
 V^{2.3 p.c. 4-6 maur} 217 quod] quos N S¹ V^{1.3 a.c. 4} (*fortasse ex archetypo*), apud
praem. N, om. V^{3 p.c.} 219 audiuit] V^{3 e corr.} | desuper uocem] *inu. V⁵*
 221 Durum] du* V^{2 a.c.} | calces mittere] calcitrare V⁴ | Possem] possim V^{1.3}
am 221–222 te dimittere] *mittere V² 223 saeuis et] saeuisset V^{3 a.c.}, saeuis sed
 V^{3 p.c.} | misereor] miseor S^{1 a.c.} 224 timeo te] *inu. V²* | ne] *om. S^{1 a.c.}, non*
leg. V^{2 a.c.}, ut V^{2 p.c.} 226 Horruit] occurrit V^{1 a.c.} | ergo] iustitiam suam *add.*
 N | apostolo ... instructo] apostolus percussus et prostratus erectus et instructus
 N V^{2 p.c. 6 am maur} 227 enim] *om. V²* | enim est] *inu. V^{4.7 am}* 228 sanabo]
 sana S^{1 a.c.}, ego *praem. V⁶* | dabo] et *praem. V^{4.7 am maur}* 229 prostratus] sic
 erectus *add. N* | suam] *iterat V^{1 a.c.}* 229–230 sine ... laudabilis] laudabilis sine
 querela V⁶ 230 quasi ... Iudaeos] apud iudeos quasi gloriosus V¹ | detrimenta]
 haec omnia *add. in marg. V²* 232 iustitiam] *om. V^{1 a.c.}* | per fidem] ex fide V⁴

inquit, *ex Deo*. Illi autem qui offenderunt in lapidem offensionis: quid de illis dicit ipse apostolus? *Quia non*, inquit, *ex fide, sed tamquam ex operibus*. Quasi ipsi quasi sua iustitia offenderunt in lapidem offensionis, sicut scriptum est: *‘Ecce pono in Sion lapidem offensionis et petram scandali, et qui crediderit in eum, non confundetur.’* Qui enim crediderit in eum, non habebit suam iustitiam, quae ex lege est, quamvis sit bona lex; sed implebit ipsam legem non sua iustitia, sed data ex Deo. Ita enim non confundetur. *Caritas enim legis plenitudo*. Et unde ista *caritas diffusa est in cordibus nostris*? Non utique a nobis, *sed per Spiritum sanctum, qui datus est nobis*. Offenderunt ergo illi in lapidem offensionis et petram scandali et ait de illis: *Fratres, bona uoluntas quidem cordis mei et deprecatio ad Deum pro ipsis in salutem*. Deprecatur apostolus pro non credentibus, ut credant; pro auersis, ut conuertantur. Videtis quia nec ipsa conuersio sine Dei adiutorio. *Deprecatio*, inquit, *ad Deum pro illis in salutem*. *Testimonium enim perhibeo quia zelum Dei habent*. Sic habebat et ipse: zelum Dei habebat. Sed quomodo ipse habebat? Quomodo habebat? *Sed non secundum scientiam*. Quid est hoc: *non secundum*

234–237 Rom. 9, 32–33 240 Rom. 13, 10 240–242 Rom. 5, 5 243–244 Rom. 10, 1 246–247 Rom. 10, 1 247–250 Rom. 10, 2–3

233–236 quid... offensionis] *om.* V¹ 234 ipse] *om.* S² a.c. | Quia] qui *am* | tamquam] quam S² 235 Quasi] quia V²⁻⁷ *am maur* | Quasi... quasi] hoc est quasi ipsi N 236 Sion] syon N V⁴⁻⁷ *flor² am* | petram] petra S² 237 eum] eo V² | crediderit²] credide* V² a.c. 238 suam iustitiam] *inu.* V⁷ | quamvis sit] quam iussit V⁵ a.c. 239 lex] sit *praem.* V¹ a.c. | implebit] impleuit S V¹ 240 enim] est *add. maur* | legis plenitudo] *inu.* V⁷, plenitudo est legis *am* | ista caritas] *inu.* V⁷ 243 uoluntas quidem] *inu.* V⁴ 244 deprecatio] fit *add.* V² p.c. | Deum] dominum V¹⁻³ *am* | ipsis] fit *add.* N, illis V⁷ *am maur* 245 pro] rogat *praem.* V² p.c. | auersis] aduersis V¹ a.c.⁷ 246 conuersio] est *add.* V⁶ | Dei] fit *add.* N | Deum] fit *add.* V² p.c. | illis] fit *add.* N, ipsi V^{2.6} | in] ad *maur* 247 enim] *om.* S² a.c. V³ | perhibeo] illis *add.* V² p.c. | Sic] sicut V¹ 247–248 Sic... habebat¹] *om.* V² 248 Dei] *om.* V⁴ | habebat¹] habet V¹ a.c., et ipse zelum dei habebat ipse *add.* V⁴, et ipse zelum dei habebat *add.* V⁷ 248–249 Sed... habebat] *om.* *flor²* 248 ipse²] *om.* V⁴ a.c. 5 a.c. | ipse habebat] *inu.* V⁷, *om. am* | habebat²] dicat N 248–249 Quomodo habebat] *om.* N V¹ 249 habebat] illi habebant V^{2.6} *maur*, habebatur V³ a.c. | hoc] *om.* V² p.c., ergo V⁷ | non²] *om.* S

250 *scientiam? Ignorantes enim Dei iustitiam et suam uolentes constituere.*
Vnde iste correctus: *non habens meam iustitiam.* Illi suam uolunt
constituere, adhuc eos delectat in stercore iacere. Ego non habeo meam
iustitiam, *sed eam quae est per fidem Christi, iustitiam ex Deo: iustitiam,*
inquam, *ex Deo, qui iustificat impium.*

255 **11.** Tolle te, tolle, inquam, te a te; nisi enim tuleris te a te, impedis te: si
tu te aedificas, ruinam aedificas. *Nisi Dominus aedificauerit domum, in*
uanum laborauerunt qui aedificant eam. Noli ergo uelle habere tuam
iustitiam. Certe ex lege est, nempe ex lege est; certe Deus dedit legem et
quia iustitia ex lege est, non sit tua. Apostolus Paulus loquitur; mihi
260 amantes iustitiam suam non calumnientur. Ecce ubi illum habes: aperi,
lege, audi, uide. Tuam iustitiam noli habere: stercora illam deputat
apostolus, quamuis sit ex lege, tamen quia sua. *Ignorantes enim Dei*
iustitiam et suam uolentes constituere, iustitiae Dei non sunt subiecti.
Noli putare, quia christianus uocaris, ideo te non posse offendere in

251 Phil. 3, 9 251–252 cfr Rom. 10, 3 252–254 Phil. 3, 9 254 Rom. 4, 5
256–257 Ps. 126, 1 261–262 cfr Phil. 3, 8–9 262–263 Rom. 10, 3
264–265 Rom. 9, 32

251 non] inquit *praem.* *V¹⁻³ am maur* | meam] ait *praem.* *N*, inquit *praem.*
V^{5.6} | iustitiam] iustitia *S²* | Illi] illis *V³ a.c.* | suam uolunt] *inu.* *V⁴ am maur*
252 adhuc...iacere] *om. flor²* | iacere] iacens *am* 253 iustitiam¹] quae ex lege
est *add. N* | per] ex *flor² a.c.* | iustitiam²] iustitia *S* 254 inquam] inquit
N | qui] quae *S²* 255 inquam te] inquit *V² p.c.*, *inu.* *V⁶* | te²] in *praem.*
V¹ | a te¹] *om. V^{2.4}* | nisi...te⁵] *om. S V flor² am maur* 256 tu] *om. S²*
a.c. | te] *non leg. V² a.c.* | aedificauerit] aedificaberit *S² a.c.* 256–257 in
uanum] inuanunt *V³ a.c.* 257 laborauerunt] laborant *V²* 257–258 tuam iustitiam]
inu. am maur 258–262 Certe...sua] *om. flor²* 258 lege¹] le *flor⁵*
a.c. | nempe...est²] *om. flor⁵* | Deus] dominus *V⁷* 259–260 mihi amantes]
mitantes *V²*, imitantes *V³ a.c.*, minantes *am* 260 amantes] autem *V¹*
260–261 Ecce...uide] *om. flor⁵* 260 illum] illam *V² p.c.* 261 audi uide] *inu.*
V^{2.3} | stercora] estercora *V¹* | illam] illa *S V^{1.6}* 261–262 deputat apostolus]
inu. V⁴ 262 quamuis sit] quam iussit *V⁵* | tamen...sua] et inueniar inquit in
illo non habens meam iustitiam quae ex lege est quamuis ex lege *praem. V³ p.c.*,
non leg. V⁵ a.c., et inueniar inquit in illo non habens meam iustitiam quae ex lege
est quamuis sit ex lege *V⁵ p.c.* 262–276 tamen...sequatur] *om. flor⁵* 262 sua]
suam *am maur* 263 iustitiam] iustiam *flor²* 264 putare] putarr *V¹*

265 *lapidem offensionis*. Cuius gratiae derogas, in ipsum offendis. Minus est
offendere Christum pendentem quam in caelo sedentem. Iustitia sit, sed
ex gratia sit, a Deo tibi sit, tua non sit. *Sacerdotes tui*, inquit, *induantur*
iustitiam. Vestis accipitur, non cum capillis nascitur: pecora de suo
uestiuntur. Hanc praedicat apostolus Paulus: a Deo tibi sit. Geme ut
270 impetres, plora ut impetres, crede ut impetres. *Qui inuocauerit nomen*
Domini, saluus erit. An putatis sic dictum esse: *Qui inuocauerit nomen*
Domini, saluus erit, quasi a febre aut a peste aut a podagra aut aliquo
corporis dolore? Non sic, sed *saluus erit*: iustus erit. Quia *non est opus*
sanis medicus, sed male habentibus. Exposuit cum dixit: *Non ueni uocare*
275 *iustos, sed peccatores*.

12. Videte ergo quid sequatur: *et inueniar*, inquit, *in illo non habens*
meam iustitiam, quae ex lege est – quamuis ex lege, tamen meam – *sed*
eam quae est per fidem Christi – quae impetrat a Deo – *quae est ex Deo*,
iustitia in fide, ad agnoscendum eum et uirtutem resurrectionis eius.
280 Aliquid magnum est agnoscere uirtutem resurrectionis Christi. Hoc
putatis esse magnum quia carnem suam resuscitauit? Ipsam dixit uirtutem

267–268 Ps. 131, 16 270–273 Ioel 2, 32 273–275 Matth. 9, 12–13
276–279 Phil. 3, 9–10

265 gratiae derogas] gratiam denegas V⁵ flor² 266 offendere Christum] inu.
V^{4.7} | Christum] in praem. V⁵ flor² | pendentem] patientem V², in cruce
praem. am maur 267 tua non] inu. V⁴ am maur 268 iustitiam] iustitia S V²
am | non] nam V¹ 268–269 pecora... uestiuntur] om. flor² 269 Paulus] om.
V¹ | ut] om. V² a.c. 270 Qui] inquit add. V⁶ maur 270–272 Qui... peste] V⁵ in
ras. 271 erit] eris N 271–272 An... erit] om. flor² 271 sic] si V² a.c., ita V⁵ in ras.
272 quasi] quia maur | febre] fabre V³ a.c. | podagra] podegra flor²
a.c. | aliquo] ab praem. N V⁵ p.c. 273 corporis dolore] inu. am maur | sic] si*
V¹ a.c. | iustus] hoc est praem. N, intus flor² 273–274 opus sanis] inu. V⁴
274 Exposuit] hoc dominus add. N, hoc add. V⁶ | ueni] ueui maur
275 peccatores] fin. flor² 276 Videte] uide N | quid] quod V⁵ | sequatur]
sequitur V am maur | inueniar] inuenia S¹ a.c., inueniat V³ a.c. 277 iustitiam]
iustiam V¹ 278 impetrat] impetratur V^{2.6} maur | est... Deo²] ex deo est
V⁴ | ex Deo] om. V¹ a.c. 279 iustitia] iustitiam am maur | ad] om. flor⁵
a.c. | agnoscendum] ignoscendum S², cognoscendum V am maur | eum] illum
flor⁵ 279–280 eius... Christi] christi hoc putatis aliquid magnum est agnoscere
uirtutum resurrectionis Christi V³ a.c. 281 quia] quae V¹, qui V³ a.c., quid V⁴

resurrectionis eius? Nonne erit etiam nostra in fine saeculi resurrectio? Nonne et nostrum corruptibile hoc induetur incorruptionem et mortale hoc induetur immortalitatem? Nonne quomodo ipse *resurrexit a mortuis* et iam non moritur et mors ei ultra non dominabitur, sic et nos – mirabilius, ut ita dicam? Nam illius caro non uidit corruptionem, nostra de cinere reparatur. Magnum est quidem quia praecessit in exemplo et dedit nobis quid speraremus. Sed non hoc est solum: ille qui de iustitia loquebatur non sua, sed illa quae ex Deo est, et ibi nominauit uirtutem resurrectionis Christi: agnosce ibi iustificationem tuam. Ex illius enim resurrectione iustificamur, tamquam a petra circumcidimur. Propterea inde coepit: *Nos sumus circumcisio*. Vnde circumcisio? A petra. Qua petra? Christo. Quomodo? Octauo die: quomodo resurrexit dominico die.

13. Hanc ergo, fratres mei, iustificationem et habeamus in quantum habemus, et augeamus in quantum minores sumus, et perficiamus cum illuc uenerimus ubi dicitur: *Vbi est, mors, uictoria tua? Vbi est, mors,*

283–284 cfr I Cor. 15, 53 284–285 Rom. 6, 9 288–290 cfr Phil. 3, 9–10
290–294 cfr huius sermonis paragraphum tertium 292 Phil. 3, 3 297–298 I Cor. 15, 55

282 nostra] nostram *S*², nam *V*^{1.3} a.c. | resurrectio] est *add.* *V*² a.c.
283 corruptibile] corruptiuiile *S*¹ a.c. | corruptibile hoc] *inu.* *V*^{4.7} | induetur] induet *V*^{2.6} *am maur* | incorruptionem] incorruptione *N*
283–284 incorruptionem... induetur] *om.* *V*¹ a.c. *flor*⁵ 284 induetur] induet *V*^{2.6} *am maur* | immortalitatem] immortalitate *N* 285 dominabitur] dominatur *V*³ a.c. 286 non uidit] inuidit *V*¹ a.c. | corruptionem] non *praem.* *V*¹ a.c. | nostra] nam *V*¹ a.c. 286–287 nostra...reparatur] *om.* *V*² 287 reparatur] reparabitur *N* | exemplo] exemplum *V*¹ a.c. 288 speraremus] sperarems *S*¹ a.c. | ille] enim *add.* *N*, illi *V*^{5.7} *flor*⁵ *maur*, in illo *V*², uel in illo *V*⁶ *sup. l.* | iustitia] eius *praem.* *V*⁶ 289 ex] de *V*⁷ | et] etiam *N* | ibi] tibi *S*, uel ubi *V*⁶ *sup. l.* 290 agnosce] dicens ad agnoscendum eum et uirtutem resurrectionis eius agnosce ergo et tu *N* 291 circumcidimur] circumcidamur *V*^{1.2.3} p.c. 4–6 *flor*⁵ *am maur*, circum*cidamus *V*³ a.c. 292 coepit] apostolus cum dixit *add.* *N* | sumus] inquit *add.* *V*⁵ | Qua] quia *V*² 293 Christo] christus *V*² a.c. | Quomodo] quando *N* | resurrexit] enim *add.* *N*, dominus *add.* *V*^{4.7} *maur* 295 iustificationem] instificationem *am* 296 et²] ut *N* | perficiamus] perficiamur *N*, proficiamus *V*³ a.c. 297 illuc] illic *V*⁶ | dicitur] dicitur *V*^{1.3} a.c. *am* | Vbi¹... tua] *om.* *V*³ a.c. | uictoria] *toria *V*² a.c. | tua] tu* *V*¹

265 *aculeus tuus?* Sed totum ex Deo: non tamen quasi dormientes, non quasi
 ut non conemur, non quasi ut non uelimus. Sine uoluntate tua non erit in
 300 te iustitia Dei. Voluntas quidem non est nisi tua, iustitia non est nisi Dei.
 Esse potest iustitia Dei sine uoluntate tua, sed in te esse non potest praeter
 uoluntatem tuam. Demonstratum est quid agere debeas; iussit lex: 'Non
 270 facias illud, non illud; fac hoc atque illud.' Demonstratum est tibi, iussum
 est tibi, apertum est tibi. Est cor: intellexisti quid facias; roga ut facias, si
 305 cognoscis uirtutem resurrectionis Christi. *Traditus est enim propter
 delicta nostra et resurrexit propter iustificationem nostram.* Quid est
propter iustificationem nostram? Vt iustificet nos, ut iustos faciat nos.
 Eris opus Dei, non solum quia homo es, sed etiam quia iustus es. Melius
 est enim iustum esse quam hominem esse. Si hominem te fecit Deus et
 310 iustum tu te facis, melius aliquid facis quam fecit Deus. Sed sine te fecit
 te Deus. Non enim adhibuisti aliquem consensum, ut te faceret Deus.
 Quomodo consentiebas qui non eras? Qui ergo fecit te sine te, non te
 iustificat sine te. Ergo fecit nescientem, iustificat uolentem. Tamen ipse
 iustificat; ne sit iustitia tua, ne redeas ad damna, ad detrimenta et stercora:
 315 inuenire in illo non habens iustitiam tuam, *quae ex lege est, sed iustitiam*

305 cfr Phil. 3, 10 305–307 Rom. 4, 25 314–315 cfr Phil. 3, 7–8 315–317
 Phil. 3, 9–10

298 *aculeus*] stimulus V² | totum] hoc *add.* N 298–302 non¹...debeas] *om.*
*flor*⁵ 299 non¹] *om.* V⁶ *a.c.* 300 iustitia²] *est add.* V¹ *a.c.* 301 Dei] *om.* V¹
a.c. | tua] V⁶ *e corr.* | in...esse] inter se S¹ | praeter] propter V¹ *a.c.*, nisi per
am 302 tuam] dei V⁷ | iussit] non sit N S (*fortasse ex archetypo*) 303 facias]
*facia** S² *a.c.* | Demonstratum] demonstratum V¹ | iussum] reuelatum est tibi
praem. N 303–304 iussum...tibi¹] *om.* S 303–304 iussum...cor] *om.* *flor*⁵
 304 apertum...tibi²] *om.* S¹ *a.c.* | est²] *om.* V^{2.5} | tibi²] *om.* V^{4.7} | Est] *om.* N
 V³ *p.c.* ⁶ *am*, si tibi *praem.* V^{4.7} *maur* | si] sic S V⁶ 305 cognoscis] intellexisti
 V^{4.7} | enim] *om.* V⁴ 306–307 Quid...nostram] *om.* V^{1.2.3} *a.c.* *am* 307 ut] et
 V^{4.7} *am* | iustos] iustus S² | faciat] faciet V³ *a.c.* 308 quia²] qui V³
a.c. | quia²...es²] V² *e corr.* | Melius] melior S V^{1.2} *a.c.* ³ 309 est] *om.* V²
a.c. | enim] *om.* V⁴ | quam] te *add.* *maur* | hominem¹] tantum *add.* V²
p.c. | Si] sed S² 310 tu] *om.* V⁶ 311 te¹] *om.* V^{1.2} *a.c.* ³ *a.c.* *am* (deus te *pro* te
 deus V² *p.c.*) | adhibuisti] habuisti V¹ | consensum] consensu S², sensum V⁵
a.c. *flor*⁵ | te faceret] *inu.* V⁴ 312 Quomodo...eras] *om.* *flor*⁵ | Qui] quia *am*
 314 ne²...stercora] *om.* *flor*⁵ | et] ad V⁴ 315 tuam] *om.* S

per fidem Christi, quæ est ex Deo, iustitia ex fide, ad agnoscendum eum et uirtutem resurrectionis eius et communicationem passionum eius. Et ipsa uirtus tua erit: communicatio passionum Christi uirtus tua erit.

14. Quid autem erit in communicationibus passionum Christi, si caritas
 320 non erit? Nonne inueniuntur torti latrones in tanta fortitudine corporum, ut quidam eorum non solum conscios prodere noluerint, sed nec omnia sua confiteri dignati sint? Inter cruciatus, inter tormenta, effossis lateribus et paene perditis membris, manserit animus in obstinatione nequissima? Vide ergo quid amabant. Facere tamen ista sine magno amore non
 325 poterant. Sed non sic amator Dei: Deus non amatur nisi de Deo. Amauit ille nescio quid aliud de carne sicut homo. Quodlibet amauit – socios suos amauerit, conscientiam scelerum amauerit, gloriam in facinoribus amauerit – quodlibet amauerit, multum amauit qui torqueri potuit, deficere non potuit. Si ergo ille non potuit tanta perferre sine amore, nec
 330 tu poteris communicare Christi passionibus sine amore.

15. Sed quaero quo amore. Non sit cupiditas, sed sit caritas. Si enim, inquit, *tradidero corpus meum, ut ardeam et caritatem non habeam, nihil mihi prodest*. Vt prosit tibi communicatio passionum Christi, caritas adsit.

319–320 cfr Phil. 3, 10 330 cfr Phil. 3, 10 331–333 I Cor. 13, 3 333 cfr Phil. 3, 10

316 est] *om. S¹ flor⁵ a.c.* | iustitia] iustitiam V^{2.7} *am maur* | agnoscendum] cognoscendum V *am maur* 317 communicationem] societatem flor⁵ | passionum] passionis S² 321 noluerint] uoluerint V^{4.7} | omnia] nomina V³ p.c. ⁵ flor⁵ *maur* 322 sint] sunt S V^{1.3} a.c. *am* | Inter] et *praem.* N, sed *praem.* V⁷ p.c. | cruciatus] cruciatos V¹ p.c. ³ a.c. | effossis] et fossis N 323 membris] me*bris V³ a.c. | manserit] et *praem.* V² 324 Vide ergo] uidero N | ergo] rogo S 325 amator] amatur N V², amor V¹ a.c. ³ p.c., amore V³ a.c., uel amatur V⁶ sup. l. | Dei] deus N V², uel deus V⁶ sup. l. 326 Quodlibet] qui *praem. am* | amauit] amabit V¹ p.c., amauerit V^{2.6} *am maur* 326–328 socios... amauerit²] *om. V²* 327 conscientiam... amauerit²] *om. V⁵ a.c. flor⁵, post gloriam in facinoribus amauerit V⁵ p.c.* 328 quodlibet amauerit] *om. N* 328–329 qui... potuit²] *iterat V^{1.3.5} p.c. am maur (illa post ille bis add. V¹ a.c.)* 329 nec] ne V⁵ 329–330 nec... amore] *iterat V² a.c.* 331 sit²] *om. V⁵ a.c. flor⁵* 332 inquit] *om. V⁴* | caritatem] caritatem V¹ a.c. | habeam] habuero V⁴ 333 prodest] prodst S¹ a.c. | caritas adsit] *inu. V^{2.3}*

Vnde tibi caritas? O mendicissima infirmitas, unde tibi caritas Dei? Vis
 335 ostendo tibi unde sit tibi? Ipsum interroga horrearium dominicum. Si
 enim in te fuerit caritas Dei, communicabis Christi passionibus et uerus
 eris martyr. In quo caritas coronatur, ipse erit uerus martyr. Vnde ergo
 tibi? *Habemus thesaurum istum in uasis fictilibus*, ait ipse apostolus, *ut*
 340 *eminentia uirtutis sit Dei et non in nobis*. Ergo unde tibi caritas, nisi quia
diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis?
 Ecce ad quod geme. Contemne spiritum tuum, accipe Spiritum Dei. Non
 timeat spiritus tuus ne cum in te coeperit habitare Spiritus Dei, angustias
 patiatur in corpore tuo. Cum habitare in corpore tuo coeperit Spiritus Dei,
 non inde excludet spiritum tuum: noli timere. Si diuitem aliquem hospitio
 345 suscipias, pateris angustias; ubi maneat tu non inuenis, ubi illi lectus
 paretur, ubi coniunx, ubi filii, ubi familia. 'Quid ago?', inquis. 'Quo eo?
 Quo migrabo?' Suscipe diuitem Spiritum Dei: dilataberis, non
 angustaberis. *Dilatasti gressus meos subter me*. Dic, dic, hospiti tuo

336 cfr Phil. 3, 10 338–339 II Cor. 4, 7 340 Rom. 5, 5 348–349 Ps. 17, 37

334 O mendicissima] omnes ditissima V¹ | mendicissima] mendacissima
 S² | Dei] om. V⁶ a.c. 335 ostendo] ostendam S² | horrearium] horrearum V¹
 a.c., horreareum V⁴ 336 Christi passionibus] inu. V^{4.6} 337 eris martyr] non leg.
 V² | eris...uerus] om. V⁵ a.c. | martyr¹] om. V¹ am, om. V³ a.c. 338 tibi] om.
 V⁴ | thesaurum] thesaurium V¹ a.c. 339 uirtutis] uirtus V¹ p.c. | uirtutis sit]
 inu. V⁴ | sit] om. S² a.c., sits V¹ a.c. | sit Dei] inu. V^{6.7} am | in] ex N V⁷ flor⁵
 am maur | Ergo] inc. flor¹ (Rom. 5, 5; inscriptio: ex sermone de uerbis
 euangelii XII [sic]) 341 accipe] et praem. V⁶ 341–356 Non...nos] om. flor⁵
 342 timeat] te praem. N S V^{1.3.4.7} a.c. am (ex archetypo) | in...coeperit] coeperit
 in te am maur | te] toe V¹ a.c. 342–343 angustias...coeperit] om. S¹ a.c.
 343 in²...coeperit] ceperit in corpore tuo V⁷ | in²...Dei] ceperit spiritus dei in
 corpore tuo V⁴ | Spiritus Dei] om. S¹ 344 excludet] excludit S V⁵ a.c. 7
 flor¹ | noli nolite V² | noli timere] ante non N | diuitem] d praem. V³
 a.c. | hospitio] aspicio V³ a.c. 344–345 hospitio suscipias] V⁶ e corr.
 345 suscipias] suscipies V¹ 345–347 ubi¹...migrabo] om. flor¹ 345 illi] illic V²
 p.c., ille V³ a.c. 5 a.c. 346 ubi filii] om. V⁵ a.c. | familia] recipiantur add.
 N | ago] ergo am 348 angustaberis] angustiaberis S² V¹ a.c. 4.7 | meos] tuos
 maur | subter] subtus V^{1.3.6.7} am | Dic dic] dic dices S, dicis V^{2.3} p.c. maur, dic
 dicis V³ a.c. 4.7 am, dic V⁶ 348–349 Dic...me] om. V¹ 348 hospiti] hospitio
 S² | hospiti tuo] om. V^{4.7}

dicturus es: *'Dilatasti gressus meos subter me. Quando non hic eras,*
 350 *angustias patiebar; implesti cellam meam et non me exclusisti, sed*
angustiam meam.' Cum enim dicit: *caritas Dei diffusa est*, ipsa diffusio
 latitudinem significat. Non ergo timeas angustias, recipe hospitem istum
 et non sit hospes quasi de transeuntibus. Non enim debet dare
 discedendo: ueniens habitet in te et dedit. Ipsius esto, non te deserat, non
 355 inde migret; tene illum omnino et dic illi: *Domine Deus noster, posside*
nos.

16. Ergo ad hoc, inquit, habeam iustitiam quae ex Deo est: *ad*
agnoscendum eum et uirtutem resurrectionis eius et communionem
passionum eius, conformatus morti ipsius. – Consepulti enim sumus,
 360 inquit, *Christo per baptismum in mortem, ut quemadmodum Christus*
resurrexit a mortuis, sic et nos in nouitate uitae ambulemus. Morere, ut
 uiuas; sepelire, ut resurgas. Cum enim sepultus fueris et resurrexeris, tunc
 uerum erit *'Sursum cor'*. Sapuit quod dixi. Numquid iste saperet sermo,
 nisi esset in uobis interna dulcedo? *Conformatus*, inquit, *morti ipsius, si*

351 Rom. 5, 5 355–356 Is. 26, 13 secundum LXX 357–359 Phil. 3, 10
 359–361 Rom. 6, 4 364–365 Phil. 3, 10–11

349 dicturus es] *om. am* | subter] subter *V*^{2.6.7} | non hic] *inu. S*² *V*^{2.6}
 350 me] *mea V*⁵ 351 dicit] *dicis V*¹ *a.c.* 352 recipe] *o add. V*¹ | istum] *iustum*
*flor*¹ *a.c.* 353 hospes] *iste add. N* | debet] *habet V*^{4.7} *flor*¹ *am maur* | dare] *se*
*praem. V*² *p.c.* 354 ueniens] *uenienti N S (ex archetypo)* | dedit] *debet V*¹⁻³ *am*
 355 omnino] *animo V*⁷ | noster] *om. am* 356 nos] *fin. flor*¹ 357 habeam]
*habeamus V*¹⁻⁶ *am maur* | ex...est] *est ex deo V*^{4.5.7} *flor*⁵ | est] *om. S V*¹
 358 agnoscendum] *cognoscendum V flor*⁵ *am maur* | communionem]
*communio S V*⁶ *p.c. am*, *communicationis V*¹⁻³, *communicationem V*⁵ *p.c. maur*,
*communio V*⁶ *a.c.*, uel -catio *V*⁶ *sup. l.* 359 conformatus] *confortatus S V*¹,
*conformati V*³ *p.c. S p.c. am maur*, *confortati V*^{2.3} *a.c.*, *confirmatus V*⁴, uel
*configuratus V*⁷ *sup. l.*, *configuratus flor*⁵ | ipsius] *eius flor*⁵ 359–360 sumus
inquit] inu. am maur 360 inquit] *apostolus add. V*² *p.c.* | Christo] *cum praem.*
V^{1-3.5} *p.c. am maur* | mortem] *morte V*^{1.2.4.7} *am*, *mort* V*³ | ut] *om. V*³
a.c. | Christus] *om. V*² 361 resurrexit] *surrexit S*¹ *V*^{1.3-6} *flor*⁵ *am maur*
 362 enim] *om. V*^{4.7} 363 uerum] *uere V*² | Sursum] *tuum praem. V*²
p.c. | Sapuit] *haec cor pauli propter add. V*² *p.c.* 363–364 Sapuit...ipsius] *om.*
*flor*⁵ 363 dixi] *dixit V*² | iste] *ista V*³ | saperet] *uobis add. V*² *p.c.* | saperet
sermo] inu. am maur 364 Conformatus] *confirmatus S V*^{1.4}, *confirmati*
*V*³ | morti] *morte S* | si] *sic V*¹

- 365 *quo modo occurram in resurrectione mortuorum*. De iustitia loquebatur, iustitia quae est ex fide Christi, iustitia quae a Deo est, et sic cuncta exsecutus est. Et cum iustitiam quaereret dicens: *ut inueniar in illo non habens meam iustitiam, quae ex lege est, sed iustitiam quae est ex fide Christi, quae est ex Deo*, dicit modo: *si quo modo occurram in resurrectione mortuorum*. Quare dixisti: *si quo modo occurram? Non quia iam acceperim aut iam perfectus sim: sequor autem si apprehendam, in quo et apprehensus sum a Christo Iesu*. Praeuenit me iustitia ipsius, sequatur illum mea. Tunc autem sequetur mea, si non sit mea. *Si quo modo occurram. Non quia iam acceperim aut iam perfectus sim*. Coeperunt mirari qui hoc audiebant dicentem apostolum: *Non quia iam acceperim aut iam perfectus sim*. Quid est quod nondum acceperat? Fidem habebat, uirtutem habebat, spem habebat, caritate flagrabat, uirtutes operabatur, inuictissime praedicabat, omnes persecutiones tolerabat, in omnibus patiens, amans ecclesiam, sollicitudinem omnium ecclesiarum corde gestans: quid nondum acceperat? *Non quia iam acceperim aut iam perfectus sim*. Quid est quod dicis? Dicis et miramur; dicis et stupemus. Nouimus enim quae audiamus: quid dicis? *Fratres*, ait. Quid est quod dicis? Quid dicis? *Ego me non arbitror apprehendisse*.

367–369 Phil. 3, 9 369–381 Phil. 3, 11–12 382–386 Phil. 3, 13

365 occurram] occurrat V² a.c., occurramus V² p.c. flor⁵ a.c. | in] ad flor⁵ | resurrectione] resurrectionem N V⁵ flor⁵ am maur | mortuorum] quae est ex mortuis flor⁵ 365–370 De... mortuorum] om. V¹ 366 est¹... fide] ex fide est V⁴ | a] ex V³ 367 exsecutus] exsecutus flor⁵ | Et] om. S² a.c. 368 quae¹... iustitiam²] om. S¹ a.c. | est²... fide] ex fide est V⁴ 369 quo modo] quomo V³ a.c. 370 resurrectione] resurrectionem N V^{3.5} am maur | si] sic V¹ | quo modo] quomo flor⁵ a.c. 371 quia] quod flor⁵ | si] quo modo add. V^{2.6} maur 372 apprehendam] comprehendam flor⁵ | apprehensus] comprehensus flor⁵ 373 sequetur] illum praem. N, sequatur S¹ V flor⁵ am 374 Non] nisi am 375–376 Coeperunt... sim] om. V⁴, iterat flor⁵ a.c. 375 mirari] om. S¹ a.c. 376 acceperim] ceperim am | iam²] om. am 377 spem habebat] om. V³ a.c. | caritate] caritatem V¹ 379 sollicitudinem] sollicitudine S 380 corde] om. am | quid] quod V⁵ a.c. | nondum] non S² a.c. 382 stupemus] tupemus V² a.c. | quae] quem V^{3.5} flor⁵, quid am maur | audiamus] audimus V² 383 Quid¹... dicis²] om. flor⁵ | quod] quid S¹ V¹ | quod dicis] om. V^{5.6} | Quid dicis] om. N V², om. V³ a.c. | apprehendisse] comprehendisse flor⁵

385 Nolite, inquit, in me falli: plus me ipse noui quam uos. Si nescio quid
 mihi desit, nescio quid adsit. *Ego me ipsum non arbitror apprehendisse.*
Vnum autem. Hoc me non arbitror apprehendisse: *unum.* Multa habeo et
 unum nondum apprehendi. *Vnam petii a Domino, hanc requiram.* Quid
 petisti, quid requiris? *Vt inhabitem in domo Domini per omnes dies uitae*
 390 *meae.* Vtquid? *Et contempler delectationem Domini.* Ipsum est unum
 quod dicebat nondum apprehendisse apostolus, et quantum illi deerat, in
 tantum perfectus nondum erat.
 17. Meministis, fratres mei, euangelicae illius lectionis ubi duae sorores
 Dominum susceperunt: Martha et Maria. Certe recolitis: Martha in multo
 ministerio conuersabatur et occupata erat circa curam domus, quippe
 395 Dominum hospitio receperat et discipulos eius. Satagebat omni cura
 religiosissima, ne sancti apud eam ullam paterentur iniuriam. Cum ergo
 esset occupata circa multum ministerium, Maria soror eius sedebat ad
 pedes Domini et uerbum eius audiebat. Illa in labore stomachabunda
 quod illam uideret sedentem et de suis laboribus nihil curantem,
 400 interpellauit Dominum: 'Placet', inquit, 'tibi, Domine, quod soror mea
 deseruit me et ecce tantum in ministerio laboro?' Et Dominus: '*Martha,*
Martha, circa multum es occupata; porro unum est necessarium. Maria

387–389 Ps. 26, 4 392–393 cfr Luc. 10, 38–42 400–401 cfr Luc. 10, 40
 401–409 Luc. 10, 41–42

384 Si] *om. N* | Si nescio] sine scio *V⁵ a.c.*, scio *V⁷ p.c. flor⁵* 385 nescio...adsit]
om. S¹ a.c. | quid] quia *S¹ p.c. 2* | adsit] sit *S¹ p.c. 2*, absit *V²* | apprehendisse]
 comprahendisse *S¹ a.c.* 386 Vnum...apprehendisse] *om. V¹* | me non] *inu.*
am maur | unum] *om. V¹⁻³ am maur* 387 nondum] non *flor⁵ a.c.* 388 quid] aut
praem. maur | domo] domum *V⁴* | per] prae *S* 389 Et] ut *V flor⁵ am maur*
 390 quod] se *add. V³ p.c. 5 flor⁵ maur* | dicebat] se *add. V² p.c.* | nondum] se
add. N S² V⁷ | apprehendisse] apprehendisse *am* 391 perfectus nondum]
 perfectumondum *S¹ a.c.*, *inu. am maur* 392–415 Meministis...contemplabor]
om. flor⁵ 393 Martha²...multo] in multo martha *V¹ a.c.* 394 domus] domum
V^{2.3} a.c. (ut uid.), domi *am* | quippe] quia *add. N* 395 receperat] coeperat *V³ a.c.*
 397 circa] *om. S²* 398 uerbum...audiebat] audiebat uerbum eius *S²* | audiebat]
om. S¹ | Illa in] illam *V³ a.c.* 399 sedentem] sede* *V³ a.c.* 400 tibi] *om. V^{4.7}*
 401 et] *om. S²* | ecce] ego *add. V² p.c.* | tantum] ego *add. N* | in] *om. V³*
a.c. | ministerio] misterio *V³ a.c.*, ministerium *V³ p.c.* 402 circa] *om. V²*

363 *meliozem partem elegit, quae non auferetur ab ea.* Tu bonam, sed ista
 meliozem. Tu bonam – bonum est enim conuersari in obsequio sanctorum
 405 – sed ista meliozem. Denique quod tu elegisti, transit. Ministras
 esurientibus, ministras sitientibus, ministras lectulos dormituris, praebes
 domum habitare uolentibus: omnia ista transeunt. Erit tempus ubi nemo
 esuriat, nemo sitiatur, nemo dormiat. Ergo cura tua auferetur a te. *Maria*
 370 *meliozem partem elegit, quae non auferetur ab ea.* 'Non auferetur:
 410 contemplari elegit, Verbo uiuere elegit. Qualis erit uita de Verbo sine
 uerbo? Modo ista uiuebat de Verbo, sed sonante uerbo. Erit uita de
 Verbo, nullo sonante uerbo. Ipsum Verbum uita est. *Similes ei erimus,*
 375 *quoniam uidebimus eum sicuti est.* Ipsa erat una ut contemplaretur
 delectationem Domini. Hoc in saeculi huius nocte non possumus. *Mane*
 415 *astabo tibi et contemplabor.* Ergo: *ego, inquit, me non arbitror*
apprehendisse. Vnum autem.
 18. Quid ergo facio? *Quae retro oblitus, in ea quae ante sunt extentus,*
secundum intentionem sequor – adhuc sequor – *ad palmam supernae*
uocationis Dei in Christo Iesu. Adhuc sequor, adhuc proficio, adhuc
 420 ambulo, adhuc in uia sum, adhuc me extendo: nondum perueni. Ergo si et
 tu ambulas, si te extendis, si ea quae uentura sunt cogitas, obliuiscere

412–413 I Ioh. 3, 2 413–414 cfr Ps. 26, 4 414–415 Ps. 5, 5 415–419 Phil.
 3, 13–14

403 Tu bonam] tubanam V¹ a.c. | bonam] bona S 404 meliozem] meli*rem V³
 a.c. | Tu bonam] om. V^{4,7} 405 tu] om. am 406 ministras¹] minis V³ a.c.
 408 esuriat] esurit am 409 partem elegit] inu. am maur 409–410 quae...
 elegit¹] om. V¹ 409 ab ea] om. V³ a.c. 410 contemplari] contemplare S V^{2,3}
 a.c. | uiuere] uitae V¹ 410–411 uita... uerbo¹] ui* *** *bo S¹ a.c. 411 Modo...
 uerbo²] ante ipsum uerbum uita est N | uiuebat] ui*bat S¹ a.c. | sonante]
 sonate S² a.c. | uita] unam S² 412 sonante] sanante V¹ 412–413 Similes... est]
 post delectationem domini V⁴ 413 erat] erit am | contemplaretur]
 contempletur am 415 contemplabor] te add. N 417 facio] faciam V⁴
 417–418 Quae... sequor¹] quae quidem retro sunt obliuiscens ad ea uero quae
 sunt in priora extendens me ad destinatum persequor flor⁵ 417 oblitus] ea quae
 retro sunt oblitus add. N 418 intentionem] intentione V¹ 418–419 adhuc...
 sequor] om. V² 418 palmam] brauium flor⁵ 420 uia] ua S¹ a.c. | si et] inu. V⁶
 420–421 si... tu] et tu si N 421 obliuiscere] obliuiscera S¹ a.c.

praeterita, noli in ea respicere, ne ibi remaneas ubi respexeris. *Mementote uxoris Loth.* – *Quotquot ergo perfecti, hoc sapiamus.* Dixerat: ‘Non sum perfectus’, et dicit: *Quotquot perfecti, hoc sapiamus; ego me non arbitror apprehendisse.* Non quia iam acceperim aut iam perfectus sim, et dicit: *Quotquot perfecti, hoc sapiamus.* Perfecti et non perfecti: perfecti uiatores, nondum perfecti possessores. Et ut noueris perfectos uiatores dicat – qui iam in uia ambulant, perfecti uiatores sunt – ut scias uiatores eum dixisse, non habitatores, non possessores, audi quod sequitur:

425 *Quotquot ergo perfecti, hoc sapiamus. Et si quid aliter sapitis* – ne forte subrepat uobis quia uos aliquid estis. *Qui autem se ipsum putat esse aliquid, cum nihil sit, se ipsum seducit et qui se putat aliquid scire, necdum scit quemadmodum oportet scire* – ergo: *Et si quid aliter sapitis, quasi paruuli, id quoque uobis Deus reuelabit. Verumtamen in quod*

430 *peruenimus, in eo ambulemus.* Vt reuelet nobis Deus et quod aliter sapimus, in quo peruenimus, non in eo remaneamus, sed in eo ambulemus. Videtis quia uiatores sumus. Dicitis: ‘Quid est ambulare?’

422–423 Luc. 17, 32 (cfr Gen. 19, 26) 423–424 Phil. 3, 15 424–425 Phil. 3, 12–13 426–435 Phil. 3, 15–16 431–432 Gal. 6, 3 432–433 I Cor. 8, 2

422 Mementote] inquit dominus *add.* V^2 *p.c.*, memento V^7 423 Loth] lot N maur, lo* S^1 | Quotquot] quodquod V^1 , quicumque $flor^5$ | ergo] *om.* V^6 | perfecti] ait *add.* N | sapiamus] sentimus $flor^5$ *a.c.*, sentiamus $flor^5$ *p.c.* 424 Quotquot] quodquod V^1 | ego] ergo V^2 *a.c.* | me] *om.* *am* | non] nisi *am* 425 iam²] *om.* V^4 426 Quotquot] quodquod V^1 | non] nondum S^2 427 noueris] noueritis *am* maur, quod *add.* *am* maur 428 dicat] dici $V^{3.5.7}$ $flor^5$ | qui] adqui S^1 *a.c.*, quia V^1 *a.c.* $flor^5$ | ambulant] ambulat N V^2 *a.c.* 428–429 uiatores eum] *inu.* V^6 430 Quotquot] quodquod V^1 , autem *add.* V^4 | sapitis] et hoc uobis deus reuelabit *add.* $flor^5$ 431 subrepat] subripit S^1 , subripiat S^2 , subrepiat $V^{1.3.4.5}$ *a.c.* $flor^5$ 433 necdum] nondum *am* | oportet] oporteat *am* | scire] eum *praem.* V^7 | aliter] aliquid *am* 434 paruuli] paruulis *am* | uobis Deus] *inu.* V^5 $flor^5$ | reuelabit] reuelauit N S^1 *a.c.* $V^{2.4.6}$ | in quod] ad quod V^3 *in marg.* (*uaria lectio*) $flor^5$ | quod] quo V *am* maur 435 in... ambulemus] ut idem sapiamus et in eadem permaneamus regula $flor^5$ 435–437 Vt... ambulemus] *om.* N 436 in¹] et *praem.* V^7 | in quo] meo V^4 | quo] eo S $V^{1.2}$ *a.c.* 3 *a.c.*, illud V^2 *p.c.* | remaneamus] remanemus S^2 *a.c.* V^3 *a.c.* 437 quia... sumus] quid est ambulare $V^{4.7}$ | Quid est] quidem S^2 | est] *om.* V^3 *a.c.*

Breuiteo dico: proficere, ne forte non intellegatis et pigrius ambuletis. Proficite, fratres mei, discutite uos semper sine dolo, sine adulatione, sine
 440 palpatione. Non enim aliquis est intus tecum cui erubescas et iactes te. Est ibi, sed cui placet humilitas: ipse te probet. Proba et te ipsum tu ipse. Semper tibi displiceat quod es, si uis peruenire ad quod nondum es. Nam ubi tibi placuisti, ibi remansisti. Si autem dixeris: 'Sufficit', et peristi. Semper adde, semper ambula, semper profice. Noli in uia remanere, noli
 445 retro redire, noli deuiare: remanet qui non proficit, retro redit qui ad ea reuoluitur unde iam abscesserat, deuiat qui apostatat. Melius uel claudus in uia quam cursor praeter uiam. Conuersi ad Dominum ...

438 intellegatis] intellatis *V¹ a.c.* | ambuletis] ambulemus *flor⁵* 439 Proficite] proficit *S² p.c.* 440 aliquis] aliquid *V¹ a.c.* 441 Est] adesto *V² p.c.* | ibi] *ibi *S² a.c.*, tibi *V² am* | te probet] inu. *S²* | Proba... te²] probate *N* | tu] et *praem. N*, te *V² a.c.* 442 displiceat] displiceas *am* | es si] esse *V¹* | quod²] id *praem. maur* 443 et] *om. V² p.c., om. V⁷* 445 qui²] quia *S²*, non *leg. V² a.c.* 446 abscesserat] accesserat *S¹ V⁴*, accerserat *V¹ a.c.*, recesserat *S² V¹ p.c. 2.3 a.c.* 6 | apostatat] apostatatur *N* | Melius] melior *V⁶* | uel] *om. N*, non *leg. V²*, it *maur* | claudus] claudus *V⁵ a.c. (ut uid.)* 447 uia] ambulat *add. V² p.c.* | uiam] uia *S*, fin. *flor⁵* | Conuersi... Dominum] *om. S² V² am*